

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА**

**Факультет педагогіки, психології та соціальної роботи
кафедра психології**

**Соціально - психологічні детермінанти
міжособистісних конфліктів підліткового віку**

Кваліфікаційна робота

Рівень вищої освіти – перший (бакалаврський)

**Виконала:
студентка 4 курсу, 403 групи
Цуркан Катерина Василівна**

**Керівник:
кандидат психологічних наук,
доцент Андрєєва Я. Ф.**

**До захисту допущено
на засіданні кафедри
протокол № ____ від “ ____ ” _____ 2025 р.
Зав. кафедрою _____ доц. Андрєєва Я. Ф.**

Чернівці - 2025

АНОТАЦІЯ

Цуркан К. Соціально – психологічні детермінанти міжособистісних конфліктів підліткового віку. – Рукопис. Кваліфікаційна робота на здобуття вищої освіти «бакалавр» зі спеціальності 053 Психологія. Чернівецький нац. ун-т імені Юрія Федьковича. Чернівці, 2025. 85 с.

У кваліфікаційній роботі проаналізовано характеристики підліткового віку, його особливості та можливі форми прояву. Розглянуто питання міжособистісних конфліктів та виникнення явища булінгу в підлітковому віці. Під час емпіричного дослідження використовувався комплекс методик для встановлення міжособистісних зв'язків у групі, визначення рівня конфліктності, емоційного інтелекту та самооцінки. Був виявлений вплив емоційного інтелекту та показник запальності особистості. Зроблено висновок про те, що для респондентів з вищим рівнем емоційного інтелекту притаманний менший прояв запальності. Також, було розроблено програму для підлітків щодо профілактики булінгу.

Ключові слова: підлітковий вік, самотність, міжособистісні конфлікти, булінг, конфліктність, емоційний інтелект та самооцінка.

ABSTRACT

Tsurkan K. Social and Psychological Determinants of Interpersonal Conflicts in Adolescence. – Manuscript. Qualification work for obtaining the Bachelor degree in specialty of 053 Psychology. Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University. Chernivtsi, 2025. 85 с.

This qualification paper analyzes the characteristics of adolescence, its features, and possible manifestations. The study explores the issue of interpersonal conflicts and the emergence of bullying during the adolescent period. A set of empirical methods was used to assess interpersonal relationships within a group, as well as to determine levels of conflict, emotional intelligence, and self-esteem. The study revealed a connection between emotional intelligence and the level of personal irritability. It was concluded that respondents with a higher level of emotional intelligence tend to exhibit lower irritability. In addition, a preventive program for bullying among adolescents was developed.

Key words: adolescence, loneliness, interpersonal conflicts, bullying, conflict level, emotional intelligence, self-esteem.

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів наукових досліджень інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ К. Цуркан

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ФЕНОМЕН САМОТНОСТІ В ПСИХОЛОГІЇ ТА СПЕЦИФІКА ЙОГО ПЕРЕЖИВАННЯ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ.....	7
1.1. Характеристика підліткового віку.....	7
1.2. Міжособистісні конфлікти підліткового віку.....	13
1.3. Аналіз явища булінгу.....	16
Висновки до розділу 1	19
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ КОНФЛІКТНОСТІ, ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ ТА САМООЦІНКИ ПІДЛІТКІВ.....	22
2.1. Опис використаних методик.....	22
2.2. Аналіз результатів дослідження.....	24
Висновки до розділу 2.....	42
РОЗДІЛ 3. ПРОФІЛАКТИКА БУЛІНГУ В ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ.....	44
3.1. Теоретичний аналіз психопрофілактичних занять для батьків.....	44
3.2. Опис програми щодо психопрофілактики булінгу.....	45
Висновки до розділу 3.....	56
ВИСНОВКИ.....	57
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	60
ДОДАТКИ.....	67

ВСТУП

В сучасному світі складно уявити взаємодію людей повністю без конфліктів. Адже, так чи інакше вони виникають та займають роль механізму розвитку особистості в соціумі. Тому будь-яка людина не може зростати в безконфліктному середовищі. Це пов'язано з тим, що кожна особа таким способом пізнає реальність і скрізь конфлікти формує своїх стосунки з навколишнім світом. У випадку зіткнення думок, інтересів та переконань, людина, яка вміє відстоювати свої позиції, не завжди може бути готовою до того, щоб врахувати інтереси навколишніх. Доволі гостро ця проблема постає у дітей підліткового віку. Це є одним з тих факторів, що формує підлітковий вік як складний етап переходу дитини до дорослості. В підлітковому віці зростають внутрішні суперечності розвитку та напруженість в міжособистісних стосунках з друзями, родичами та дорослими.

Дітям в підлітковому віці доволі складно вирішувати конфліктні моменти в житті. За певних обставин такі ситуації мають деструктивні впливи. Задля зниження рівня небезпеки в подібних ситуаціях та формування продуктивних рішень під час міжособистісної взаємодії, потрібно розуміти сутність та зміст конфліктів і чинників, що їх провокують [16].

Вивченням проблематикою конфліктності займалися такі вчені як: А. Адлер, А. Басс, А. Бандура, К. Левін, Д. Креч, З. Фрейд, Н. Міллер, К. Хорні, Ж. Піаже та інші. Їхні роботи на дану тему допомогли сформувати систематичне вивчення конфлікту як окреме поняття. [22].

Динамічне зростання розвитку в сучасному світі спричиняє постійні соціальні зміни. На сьогоднішній день підлітки суттєво відрізняються від минулих поколінь. Адже, зараз спостерігається активна перебудова у всіх сферах життя людей. Саме тому, звертаючи увагу на соціально значущий вплив щодо виникнення конфліктів в умовах сьогодення та недостатніх наукових досліджень, можна стверджувати що дана тема є актуальною [22].

Об'єкт: міжособистісні конфлікти

Предмет: соціально-психологічні детермінанти виникнення міжособистісних конфліктів в підлітковому віці

Мета: теоретично проаналізувати етап підліткового віку, міжособистісних конфліктів та прояв явища булінгу, сформувати психопрофілактичну програму булінгу, а також емпірично дослідити вплив соціально-психологічних детермінантів на виникнення міжособистісних конфліктів.

Завдання:

- розглянути основні характеристики підліткового віку;
- проаналізувати особливості міжособистісних конфліктів;
- дослідити поняття «булінг», «мобінг» та «вікова криза»;
- провести емпіричне дослідження та описати отримані результати;
- створення програми щодо профілактики булінгу для підлітків;

Гіпотезою дослідження є наукове припущення про існування взаємозв'язку між рівнями емоційного інтелекту, самооцінки та проявами конфліктності.

В роботі використовувалися наступні методики:

- методика «Соціометрія» Дж. Морено;
- методика «Особистісна агресивність і конфліктність» (Є. П. Ільїн, П. А. Ковальов);
- методика «Діагностика емоційного інтелекту» (Н. Холл);
- шкала самооцінки Розенберга;

Структура роботи:

- 3 розділи (теоретичний, емпіричний, складання програми) та висновки до них;
- висновки;
- список використаних джерел;

- додатки;

В роботі проілюстровано 7 таблиць та 3 рисунки. Загальний обсяг роботи становить 85 друкованих сторінок.

РОЗДІЛ 1

ФЕНОМЕН САМОТНОСТІ В ПСИХОЛОГІЇ ТА СПЕЦИФІКА ЙОГО ПЕРЕЖИВАННЯ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

1.1. Характеристика підліткового віку

Підлітковий вік характеризується як період в під час якого відбувається перехід від дитинства до юнацтва. Саме це є причиною виникнення головного змісту та специфіки цього етапу життя. Варто зазначити, що в наукових джерелах межі підліткового віку точно не визначені, а тому існують декілька варіантів їхнього визначення: від 9-10 до 15-16 років; від 10-11 до 16-17 років; від 11-12 до 14-15 років; від 12-13 до 15-16 років. В результаті з'явилися різноманітні підходи до розуміння етапів послідовного розвитку підлітка. О. Істратова та Т. Ексакусто відокремлюють два етапа: негативний – в молодшому підлітковому віці, 11-13 років; та позитивний – в старшому підлітковому віці, 13-15 років. За визначенням М. Гамезо, Л. Орлової, О. Петрової, під час розвитку підлітка, варто виділити 3 послідовні етапи: перший від 10 до 11 років; другий від 12 до 13 років; третій від 14 до 15 років [14].

А. Гришко та О. Кочемировська зазначають, що основними задачами, які дитина вирішує для себе в підлітковому віці є:

- Отримання відчуття власної ідентичності та цілісності;
- Здобуття психосексуальної самоідентифікації;
- Самовизначення в професійному аспекті;
- Зростання підготовленості до самостійного проходження особистісного життєвого шляху;

Вище згадані вікові особливості підлітків є основою для подальшого розвитку особистості [26].

Основними новоутвореннями в підлітковому віці є: статеве дозрівання; розвиток самоусвідомленості та вольових якостей; визначення ідеалу особистості;

формування почуття дорослості та схильності до рефлексії; виникнення потреби в самореалізації, яка розглядається в рамках особистісного сенсу [12].

Більшість дослідників виділяє 2 основних чинників, які впливають на формування та закріплення вищезазначених новоутворень підліткового віку. Першим чинником є – провідна роль в найближчому соціальному оточенні. Другим чинником є – найближче середовище, де безпосередньо перебуває підліток [20].

Наукові дослідження, які існують на сьогоднішній день, констатують факт про наявність такого явища як переживання самотності особами підліткового віку. Водночас, єдиного дослідження самотності в підлітковому віці як рідкісне соціально-психологічне явище, а не як тимчасовий стан підлітка – не існує. Варто зазначити, що важливість даного явища для майбутнього соціально-психологічного розвитку особи не підтверджена [19].

Для розуміння такого поняття як “самотність”, треба проаналізувати його відмінність від схожих понять. Деякі науковці вивчаючи самотність, звертають увагу на різницю, яка існує між самотністю та ізоляцією з самотою. Ізоляцію можна описати як стан, коли особистість відокремлюється від соціуму. І в першу чергу характеризується не душевними переживаннями, а саме зовнішніми ситуаціями. “Самотність” на відміну від “ізоляції”, свідчить як про дисгармонію з навколишнім середовищем, так і з самим собою. Все це, супроводжується переживаннями та деякими кризовими етапами [23, с.169].

С. Корчагіна охарактеризувала самотність як психічний стан людини, котрий відображає такі переживання як: відкинутість, суб’єктивну неспроможність чи навіть ситуація, коли людина не бажає почути та прийняти конструктивне зауваження [52].

Існують декілька поглядів на самотність у підлітковому віці.

- перший – заперечує сам факт наявності стану самотності як такого у підлітковому віці.
- другий – розглядає стан самотності у підлітковому віці як поверхневий та несерйозний за своєю властивістю. Не варто розглядати відчуття відособленості

та відчуженості в даному віці як внутрішні та особистісні психологічні процеси. Їх варто віднести до характеристик «соціального ставлення» у житті підлітка.

- третій – розглядає стан самотності як властиву характеристику для підліткового віку. У цьому віці вибудовується уявлення про структуру самотності та усамітнення. Деякі науковці стверджують, що підлітки можуть наповнювати ці поняття психологічними сенсами, водночас доповнюючи їм як негативну, так і позитивну значущість.

Розглядаючи відмінності підліткової самотності, варто відзначити, що це явище за походженням має так зване «соціальне коріння». Г. Андрєєва зазначає, соціальний розвиток особистості з тої миті як вона з'явилась – це процес, під час якого людина зростає, навчається і засвоює цінності, норми, установки, зразки поведінки, притаманних суспільству, соціальним спільнотам, групам тощо.

А. Реан, зазначає, що з 11-ти років вже можуть відбуватися значні зміни в різних сферах життя підлітків. В першу чергу, це стосується когнітивної, афективної, мотиваційної та поведінкової сфери. До когнітивної сфери відноситься створення навичок в логічному мисленні, також розвивається теоретичне мислення та логічна пам'ять. Формується індивідуальний стиль діяльності, який відображається у стилі мислення підлітків. Аналізуючи афективну сферу, сюди можна віднести перепади настрою, вразливість до зовнішнього оцінювання особистої діяльності, поведінки, самовпевненості, егоїстичності, агресивності та підвищеної збудливості. Втрачається актуальність відносин з батьками та вчителями, через збільшення значимості відносин з однолітками створюються основні критерії змін в мотиваційній сфері підлітків. З'являється афіліативна потреба бути членом якоїсь групи, може проявлятися тенденція, стосовно того, щоб встановлювати більш дружні відносини, які будуть засновані на прихильності та схожості інтересів. Варто зазначити, що в цьому віці можуть проявлятися різноманітні асоціальні форми відтворення поведінки, а саме: адиктивна та делінквентна. Вони в свою чергу, можуть бути спричинені статевим дозріванням та особистісними характеристиками характеру, котрі утворилися перед перехідним віком. Аналізуючи всі ці особливості в характері, які

утворилися через вплив первинних груп, матимуть велике значення у подальшій адаптації підлітків, розглядаючи саме з соціально-психологічного боку. У зв'язку з цим В. Казанська, звертає увагу на те, що будь-яка людина є соціальною істотою незалежно від віку. А тому, їй потрібні соціальні контакти. Під час спілкування з оточуючими, підлітки засвоюють культурно-духовні цінності, задовільняють потребу як у взаємодії, так і у приналежності до групи тощо. Отож, розглядаючи самотність у підлітковому віці як проблему соціально-психологічного спектру, то можна стверджувати, що дане питання, повністю ще не вивчено. Як підтвердження можна навести те, що на даний момент не існує загальної думки, не лише стосовно причин формування самотності в підлітковому віці, а й стосовно того, звідки виникає таке явище як підліткова самотність. Але навіть якщо й існує, то як глибоко він зможе переживати цей стан самотності – невідомо.

Стан переживання самотності підлітками є серйозною проблемою сьогодення. Адже, відчуття самотності може відігравати велику роль у житті підлітків. І в першу чергу це стосується їхньої соціально-психологічної адаптації [19].

Під поняттям соціальної адаптації варто розуміти те, що людина включається в соціум, через отримання статусу й місця в структурі соціального суспільства та постає обов'язковим пунктом для роботи соціуму як спільний соціальний організм [7]. Тут допускається як формальна реалізація соціальних обов'язків, які були свідомо взяті особистістю, так і індивідуальна включеність в процес, який має на меті переживання цілей та задач як індивідуально-особистісних, та бажання якомога більше реалізувати свої можливості у конкретних сферах життя. Власне кажучи тут і відображається відмінність ступенів та якості включеності особистості у суспільне, приміром у шкільне оточення, яке являє собою центральне місце соціально-психологічної адаптації підлітка [42].

І. Булах у своїх працях акцентує увагу на деяких показниках психологічного формування зростаючої особистості, де компетентні та віддані

своїй справі психологи, не забувають звертати на це свою увагу. Зокрема, підлітковий вік розглядається з боку своєї напруженості у період становлення особистості. В сучасному світі, рівень цієї напруженості зростає через велику кількість об'єктивних обставин у соціалізації підлітків. Також, основні суперечності між періодом соціалізації та індивідуалізації, становить процес, коли підліток входить в дорослий спосіб життя. Сюди можна віднести те, що він засвоює моральні норми та цінності, розуміє складність таких понять як: соціальні ролі, зовнішні стилі поведінки, художні смаки та симпатії, вибір друзів та майбутньої професії, і найголовніше усвідомлення особистого місця в цьому житті [11].

Аналізуючи проблему адаптації особистості, варто зазначити, що її активно досліджують в західній психології в рамках спеціального напрямку, який з'явився у 30 – 40-ві роки 20 ст. на основі необіхевіоризму (Дж. Даллард, Н. Міллер, Р. Сірс та інші) та розгалужень в психоаналітичній психології, дотичних з культурною антропологією, куди значний внесок внесли такі дослідниці як Рут Бенедикт та Маргарет Мід, і на додаток до цього можна віднести психосоматичну медицину (Т. Френч, Ф. Александер). Не дивлячись на всі протиріччя між цими психологічними напрямками, всіх їх з'єднує думка про мотиви діяльності людини. Котрі виникають та розвиваються через зрушення в гомеостатичній рівновазі між організмом людини та навколишнім середовищем, як деяке бажання її відновлення. Отож, прагнення відновити рівновагу з навколишнім оточенням, котре організм сприймає, сприймалось як основна рушійна сила для адаптивної поведінки.

Більшість наукових праць, які досліджували соціальну адаптацію підлітків, демонструють різноманітні погляди на суть даного поняття. Всі ці погляди зводяться до двох напрямків: перший представляє широкий підхід, який все розглядає більш узагальнено, другий в свою чергу є визьким і має більш специфічний підхід [7].

Такі автори як Л. Шпак та О. Мороз бачать схожість соціальної адаптації з практичною діяльністю. Головною метою якої є пристосування та звикання людини (і груп) до перемінних умов, різноманітних форм та видів соціального життя і змінення конкретного суспільного середовища та самих себе відповідно до індивідуальних та суспільних потреб. Приміром О. Мороз, при дослідженні професійної адаптації молодих вчителів зазначає, що таке поняття як «соціальна адаптація» не може бути вилюченою з виховного процесу і соціалізації як такої, та з життя людини загалом. Адже, це процес який містить в собі різні фактори, компоненти та є багатовимірним. Під час цього процесу людина входить у нове для себе суспільство, задля спільного функціонування та прогресивних змін в собі, і змін в навколишньому оточенні [32].

Успіх від самого процесу соціалізації та підліткової адаптації як такої, багато в чому може залежити від вміння підлітка самостійно регулювати власну поведінку. М. Боришевський розглядав поняття саморегуляції поведінки, як осмислене та послідовне планування і трансформування людиною своїх вчинків та дій, відповідно до індивідуально-значимої цілі, актуальної потреби та бажаної мети. Однак, не кожна дитина в підлітковому віці, здатна налагодити відносини зі своїм оточенням та успішно долати складнощі на життєвому шляху. У випадку безуспішності, підліток може проявити власне невдоволення стосовно своєї обмеженості та регламентації поведінки з боку вчителів, через виникнення різних видів конфліктних ситуацій та появи ускладнень в процесі адаптування до нових обставин у процесі навчання [31].

Беручи до уваги все вищезазначене, можна стверджувати, що в підлітковому віці переважає сензитивність і водночас сприятливість для вдосконалення рівня своєї соціально-психологічної адаптації. Вдосконалення цієї адаптації відбувається завдяки спеціальній робочій системі та залученню дієвих технік навчання, які спрямовані на пришвидшення цього процесу [7].

1.2. Міжособистісні конфлікти підліткового віку

Явище конфліктів завжди цікавило вчених у всьому світі. В зарубіжних дослідженнях темою конфліктів цікавились такі науковці як: А. Басс, А. Адлер, К. Левін, А. Бандура, Д. Креч, Н. Міллер, З. Фрейд, Ж. Піаже, К. Хорні. Їхні дослідження сприяли організації систематичного вивчення конфлікту як самотійного феномена [22].

На етапі підліткового віку відбувається фізіологічний та психологічний розвиток особистості. Також, на цьому етапі проявляється пубертатна криза, яка характеризується якісною зміною в психічному розвитку підлітка. Саме тому, в цей період підлітки швидко збуджуються, не вміють себе контролювати, а їхня поведінка та емоції стають нестійкими. Всі ці фактори призводять до того, що в підлітків підвищується агресивність та конфліктність [12].

Проблема конфліктів є різнобічною та багатогранною. Тому, більшість вчених досліджували різні сторони цього явища. А. Ганєєва та А. Гайнуліна досліджували вплив індивідуальних особливостей на розвиток конфліктної поведінки. О. Чайковська вивчала психологічну сутність, детермінанти та механізми конфліктності в підлітковому віці [5].

Т. Яновська розглядала взаємозв'язок між проявом психологічного конфлікту та емоційним аспектом у житті підлітків [54]. А. Апішева аналізувала психологічні проблеми, що з'являються під час взаємодії підлітків з батьками [1]. Т. Куниця охарактеризувала основні причини конфліктів, що виникають в закладах освіти серед дітей підліткового віку [28].

Б. Хасан розглядає конфлікт як усвідомлена розбіжність. Тобто, цінності, мотиви та установки які є протилежними, втілюються у взаємодію. За визначенням М. Зелєнкова, конфлікт постає як певна якість взаємодії, що

відбувається між людьми, та проявляється у вигляді протиборства учасників, метою яких є реалізація власних цілей та інтересів.

Варто зазначити, що явище конфлікту має тісні зв'язки з поняттям конфліктної поведінки. Конфліктна поведінка – поведінка учасників конфлікту, дії котрих спрямовані протилежно. В конфліктній поведінці існує своя стратегія, тактика та свої принципи. Основними принципами конфліктної поведінки є: концентрація, координація та економія сил і часу; нанесення шкоди в найвразливіше місце опонента [16].

Аналізуючи таке поняття як «конфлікт», варто звернути увагу й на поняття «міжособистісного конфлікту». Це поняття описує сутичку між людьми в процесі зіткнення їхніх протилежних позицій, переконань, мотивів, тощо. Ознаки в цьому випадку завжди однакові. 1. Присутність двох або більше опонентів; 2. Наявність зони непорозуміння (може бути як нескладною для розпізнавання, так і складною); 3. Мотиви сторін; 4. Наявність дій, які спрямовуються один на одного опонентами; 5. Етапи розвитку конфлікту є однаковими; [29; 44].

Багато науковців досліджували соціально-психологічні чинники у виникненні міжособистісних конфліктів серед підлітків. Зокрема, такі науковці як: З. Фрейд досліджував процес розвитку людини починаючи з дитинства і до дорослості (звертаючи увагу на психологічні фактори, що можуть сприяти виникненню конфліктів) [18].

Ж. Піаже розглядав процес мислення в дитячому та підлітковому віці (звернув увагу на поняття «соціальної моралі», в контексті її впливу на конфліктність). М. Кляйн аналізувала вплив підсвідомих процесів особистості на формування конфліктності [46].

Е. Еріксон розглядав роль «кризи особистості» на формування конфліктів між людьми [47].

Основними соціально-психологічними чинниками у формуванні міжособистісних конфліктів серед підлітків можуть бути: нестабільний рівень самооцінки та емоційного стану; розбіжності в культурних цінностях; потреба в

прийнятті та увазі з боку оточуючих людей; тиск з боку групи та соціальна конформність; наявність конкуренції [2; 13].

В міжособистісному конфлікті існують деструктивні та конструктивні функції. Під час деструктивних функцій виснажуються особистісні ресурси людей, виникає негативний вплив на психологічний стан сторін конфлікту, та на загальний розвиток людини [22].

Під час конструктивних функцій особа має змогу позбутись від емоційної напруженості, конфлікт сприяє розвитку та стає засобом, завдяки якому людина самостверджується, а також слугує інструментом за допомогою якого вирішуються протиріччя та може згуртуватися група. Складові міжособистісного конфлікту: суб'єкти конфлікту, розбіжності та протиріччя постають як джерело конфлікту, приховані потреби стають об'єктами конфлікту, предметом – є відкриті потреби, суперечки – зіткнення суб'єктів [33].

Як і в більшості процесів в конфлікті є своя динаміка та етапи з яких він складається, а саме: спочатку з'являється конфліктна ситуація, потім відбувається її усвідомлення, виникає інцидент, згодом ескалація конфлікту та його вирішення.

Основні фактори виникнення міжособистісних конфліктів: управлінські; об'єктивні; особистісні та психологічні причини; [29; 33; 44].

Всі конфлікти мають своє завершення. Шляхи їхнього розв'язання визначаються стилем поведінки. Класифікація стилів поведінки за К. Томасом та Р. Кілменом є найпоширенішою. Вона описує 5 стилів, серед яких є: компроміс, уникання, пристосування, суперництво та співробітництво [22].

Отже, основними соціально-психологічними факторами, що сприяють виникненню міжособистісних конфліктів у підлітковому віці на думку таких вчених як: З. Фрейд, Е. Еріксон, Ж. Піаже та інші, є потреба в увазі та прийнятті себе іншими, конкурентність у всіх сферах життя, відмінність в культурних цінностях, «пошук себе», нестабільний емоційний стан та лабільна самооцінка [43].

1.3. Аналіз явища булінгу

Як відомо, серед всіх вікових категорій, саме підлітки є найбільш вразливими. Тому що, саме в цьому віці людина формується майже остаточно та закріплює своє власне сприйняття світу. Саме спостерігаючи за дорослими, підлітки та діти наслідують їхню поведінку, яка на превеликий жаль не завжди є взірцем для наслідування. А тому, несе загрозу у вигляді насильницької моделі поведінки [51]. В сучасному світі, проблема булінгу є дуже актуальною. Підтвердженням цього є статистика, яка демонструє доволі невтішні результати. За даними Всесвітньої організації здоров'я, у 2016 році Україна з 42 досліджуваних країн зайняла 9 місце за кількістю постраждалих осіб від цькування. Серед країн Європи – четверте місце, за рівнем прояву агресії підлітків [10].

Явище булінгу досліджували такі науковці, як Д. Олвеус, Хелен Коуї, К. Рігбі та П. Хайнеманн. Саме їх прийнято вважати основоположниками дослідження цього явища. Також, дане явище досліджував Е. Дебарб'є. Він вивчав проблему шкільного насильства, кібербулінгу та цькування в соціальному контексті [56].

П. Хайнеманн зробив опис схеми, завдяки якій демонструється як відбувається процес булінгу. На думку дослідника, нові діти в групі порушують рівновагу, і саме тому над ними знушаються [57].

Явище булінгу є проблемою в усьому світі. Адже, воно присутнє на протязі всіх років та в усіх країнах. Завдяки, дослідженням Д. Олвеуса та Е. Роланда в 1979 році поняття «булінг» було запроваджено й в науковому обігу [58].

Е. Роланд, описує феномен булінгу як свідомий та довготривалий процес негативного ставлення як з боку однієї людини, так і з боку групи людей до іншої особистості, яка в даній ситуації не в змозі себе захистити. Зазвичай, булінг несе за собою жорстоке відношення, у вигляді фізичного чи психічного насилля.

Поняття “булінг” доволі часто асоціюють з іншими поняття, і саме тому варто розглянути і їх. Перше поняття має назву “насильство”. Під час насильства

використовують силові методи та психологічний тиск у вигляді погроз, звинувачень, тощо. Даний метод використовують усвідомлено та спрямовують на осіб, які не здатні чинити опір [50].

“Агресія” є другим поняттям, яке варто розглянути. Вона проявляється в поведінці, котра має на меті порушити фізичну та психічну цілісність особи чи групи осіб [30].

Агресія має тісні зв'язки з насильством, а тому є його основним підґрунтям. Поняття агресії є більш ширшим поняттям, в порівнянні з поняттям насильства, а тому воно містить в собі поняття насильства, третирування (коли особа демонструє зневагу стосовно когось, поводить зухвало та нахабно, нехтує думкою іншої особи), цькування (демонструється в ситуації, коли особа переслідує когось, використовуючи при цьому наклеп, брехню та обмову, що в результаті призводить до знущань над людиною). Всі перелічені поняття характеризують різноманітні компоненти такого феномена як булінг [50].

Булінг – свідома або несвідома поведінка особистості, яка проявляється в агресивній формі та спрямована на одну чи декілька осіб [8].

Основні причини булінгу в школі: з боку булера – хоче самоствердитись, привернути увагу, помститися, вілновити справедливість, усунути суперника, тощо; з боку жертви – наявність страху та тривожності, надмірної чутливості, високий або низький рівень самооцінки, чітко виражені захворювання, нав'язування своїх ідей оточуючим людям, тощо [34].

Основними видами булінгу є: ●фізичний булінг (нанесення фізичної шкоди); ●психологічний булінг (цькування спрямоване на психіку людини), одним з підвидів психологічного булінгу є • вербальний булінг (здійснюється через насмішки, залякування, вербальні образи, тощо); ●кібербулінг (прояв агресивної поведінки людини, яка відбувається в інтернет-просторі); [3; 27].

Структура булінгу складається з 3 частин, а саме: булер, жертва, спостерігачі. Зазвичай булерами стають діти або підлітки, в яких присутня нарцисична риса характеру. Основною особливістю нарцисичної людини є бажання влади. Жертвами стають особи, які за деякими параметрами

відрізняються від інших. Спостерігачі – діти та підлітки, які не втручаються в процес, тому що бояться стати наступною жертвою [6].

Вікова криза та девіантна поведінка в підлітковому віці

В науковій літературі підлітковий вік описується як найсуперечливий період серед інших. Адже, він несе за собою кризовий та перехідний характер.

«Вікова криза» - особливий період розвитку, котрий супроводжується різкими психологічними змінами. Використовується для опису умовного найменування перехідного етапу вікового розвитку, в тому числі й підліткового [48]. Поведінковими проявами вікової кризи в підлітковому віці є: прагнення до самостійності; бажання належати до групи; зацікавленість певним заняттям, яке зумовлює ігнорування інших обов'язків (шкільних або домашніх) [35, с.174].

Девіантна поведінка – ряд вчинків, котрі суперечать загальноприйнятим нормам та правилам. Такий вид поведінки демонструється через незбалансованість психічних процесів та уникнення контролю над своєю поведінкою [48].

Аутодеструктивна або саморуйнівна поведінка – тип поведінки, який несе загрозу для подальшого розвитку людини, тому що відхиляється від всіх медичних, психічних та психологічних норм. Найскладнішою формою такої поведінки є – аутоагресивна поведінка. Вона постає у вигляді специфічної форми особистісної активності. Її метою є нанесення шкоди власному здоров'ю в соматичному та психічному аспектах.

Види аутоагресії за В. П. Москалець (враховуючи особливості аутоагресивної активності людини): • суїцидальна поведінка; • непряма суїцидальна поведінка; • несуїцидальна аутоагресивна поведінка; [40; 41].

Зміст поняття мобінгу

Мобінг – форма психологічного знущання, цькування та насилля над особою в колективі на протязі тривалого періоду. Метою мобінгу є руйнування психологічної рівноваги особистості.

У 1958 році К. Лоренц ввів поняття «мобінг». Він назвав мобінг феноменом групового нападу декількох невеликих тварин на більш великого. Поняття стало відомим в 60 – ті роки ХХ століття після представлення дослідження П. Хайнеманна. Дослідник порівнював агресивну поведінку тварин з жорстокою поведінкою дітей щодо однолітків. Прояв такої поведінки він назвав мобінгом.

Зазвичай виділяють 2 види мобінгу: вертикальний – «боссинг», демонструють особи з вищою статусною позицією (керівники, директори) та горизонтальний – «булінг», цькування походить від однолітків або колег [48].

Підлітки, які стали жертвами мобінгу, часто використовують наступні прийоми протидії мобінгу: превентивна агресія; захисне особистісне приниження та підлабузництво; упереджувальна неуспішність (невиконання завдань, які оцінюються публічно); соціальна ізоляція; [24, с.38 – 40].

На сьогоднішній день в Україні активно створюються програми з протидії цькуванню серед дітей шкільного віку. Різноманітні фонди та організації надають допомогу особам, які постраждали від булінгу. В 2024 році, набув чинності закон: Закон України від 06.06.2024 року № 3792-IX «Про внесення змін до деяких законів України щодо запобігання насильству та унеможливлення жорстокого поводження з дітьми». Основними положеннями закону є: розширення поняття булінгу; віднесення булінгу до ширшої категорії щодо жорстокого поводження з дітьми; визначення обов'язків керівників закладів; запровадження програм для учасників булінгу; підвищення рівня відповідальності щодо жорстокої поведінки з дітьми. Отже, вищезгаданий закон є важливим кроком у формуванні спокійного та безпечного простору для дітей та підлітків [21].

Висновки до 1 розділу

Аналізуючи підлітковий вік, варто зазначити, що він є переломним моментом у житті кожної дитини. Адже, тоді відбувається перехід від «дитини» до «дорослого». У зв'язку з цим зростає «напруга» між підлітком та його оточенням. Тому що, з одного боку його сприймають ще як дитину, а з іншого боку підліток вважає себе дорослою людиною, котра здатна самотійно приймати рішення, стосовно тих чи інших питань у своєму житті.

В наукових джерелах підтверджується існування явища самотності у підлітковому віці. Вивчали поняття самотності такі дослідники як: Д. Чейдор, Д. Гоулман, О. Зимня та інші. Важливим є розгляд явища соціальної адаптації в підлітковому віці. Зокрема, дослідники Л. Шпак та О. Мороз розглядали соціальну адаптацію схожою з практичною діяльністю. Виникнення та прояв цих явищ є важливим аспектом у дослідженні підліткового віку.

Саме в цей період, можна простежити за проявом таких загострених якостей особистості як: тривожність, агресивність, конфліктність, демонстративність, неприймання інших точок зору та інших життєвих позицій тощо. Все це, у підсумку сприяє розвитку конфліктів. Це може бути як внутрішньоособистісний конфлікт, так і міжособистісний. Причинами внутрішньоособистісного конфлікту можуть бути рівень самоповаги підлітка, нездатність до контролю свого емоційного стану, надмірна тривожність та принциповість, низький рівень задоволеності життям тощо. Також, потрібно виділити індивідуально-психологічні особливості особистості, деструктивність внутрішньородинних стосунків, особливості вікових криз дітей тощо. Саме тому, у цей період потрібно звернути особливу увагу на те, в якому середовищі знаходиться підліток. Адже, оточення відіграє одну з найважливіших ролей у житті не тільки підлітка, а й дорослої людини також.

Протягом останніх років все більше розглядається питання про булінг як соціальне явище, що спричинює жахливі наслідки для всіх хто має до цього хоч

якесь відношення. Дане соціальне явище може виникати не тільки у підлітковому віці чи в шкільному середовищі. Зокрема, у юнаків це може проявлятися в університеті, у дорослих прояв цього явища може бути як на роботі, так само і вдома. Тому, обмежувати таке поняття як «булінг» якимись конкретними віковими межами чи особливостями обставин - не варто. Але потрібно зазначити, що при формуванні таких ролей як «кривдник» або «жертва», вплив мають індивідуально-психологічні особливості особистості. А також як було вказано вище, на це впливає соціальне оточення. Стрімке зростання проявів різноманітних форм булінгу в сучасному світі серед підлітків, робить дану тему актуальною, насамперед для психології, педагогіки, соціології та багатьох інших наук [19].

РОЗДІЛ 2

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ КОНФЛІКТНОСТІ, ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ ТА САМООЦІНКИ ПІДЛІТКІВ

2.1. Опис використаних методик

З метою перевірки висунутої гіпотези, ми розробили та використали комплекс діагностичних методик, які є надійними та валідними, і узгоджуються з метою, завданнями та гіпотезою роботи.

Досліджуваними були учні 8-го, 10-го та 11-го класу Новоселицького ліцею №2. Загальна кількість вибірки становить 30 осіб. А саме: 13 дівчат та 17 хлопців.

Використані діагностичні методики:

- Методика «Соціометрія» Дж. Морено;
- Методика «Особистісна агресивність і конфліктність» (Є. П. Ільїн, П. А. Ковальов);
- Методика «Діагностика емоційного інтелекту» (Н. Холл);
- Шкала самооцінки Розенберга;

Аналіз кількісних показників здійснювався методами математичної статистики: описова статистика, кореляційний аналіз за Ч. Пірсоном та однофакторний дисперсійний аналіз.

Методика «Соціометрія» Дж. Морено

Соціометрія – метод дослідження, метою якого є вимірювання та аналіз міжособистісних відносин у групі. Також, дозволяє визначити неформальних лідерів, ізольованих осіб, симпатії та антипатії між членами групи. Вперше метод

соціометрії був оприлюднений Дж. Морено в 1934 році. Під час проходження соціометрії респондентам потрібно відповісти на питання, які дослідник запропонує. Наприклад: «З ким би ви хотіли поїхати у відрядження?»; «Кого б ви запросили на день народження?»; «Кому б ви довірили роботу над новим проектом?» тощо. Учасники відповідають, обираючи між членами групи, в якій перебувають. Відповіді досліджуваних дають змогу створити соціограму. Соціограма – графічна модель відносин у групі, яка наочно демонструє позитивні та негативні зв'язки, які існують між учасниками. До переваг методу, варто віднести: легкість у застосуванні; наочність результатів (завдяки соціограмі); дає змогу кількісно проаналізувати соціальні зв'язки; тощо. До недоліків: відповіді можуть бути суб'єктивними; отримані дані залишаються актуальними тільки на короткий період часу; зовнішні фактори не завжди враховуються; тощо [45].

Методика «Особистісна агресивність і конфліктність» (Є. П. Ільїн, П. А. Ковальов)

Метою даної методики є визначення рівня схильності до конфліктності та агресивності, в контексті особистісних характеристик. Методика складається з 80 тверджень (див. Дод. А). Респонденту надається два варіанти відповідей «так» чи «ні» до кожного твердження. Відповіді розподіляються згідно 8-ох шкал: запальність, настирливість, образливість, непоступливість, компромісність, мстивість, нетерпимість до думки інших, підозрілість. До кожної шкали досліджуваний має змогу набрати від 0 до 10 балів. Загальний показник за шкалами «настирливість» та «непоступливість» дає визначення показнику «позитивної агресивності». Шкали «мстивість» та «нетерпимість до думки інших» визначають показник «негативної агресивності». Шкали «запальність», «образливість», «компромісність» та «підозрілість» виявляють рівень конфліктності респонданта. Методика передбачає 3 рівні для визначення показників: низький, середній, високий [37].

Методика «Діагностика емоційного інтелекту» (Н. Холл)

Методика вимірює рівень емоційного інтелекту. Тобто, визначає наскільки ефективно особистість здатна розпізнати, зрозуміти та керувати своїми емоціями та емоціями навколишніх людей. Методика складається з 30 тверджень (див. Дод. Б), відповіді на які респондент повинен дати керуючись ступенем власної згоди або не згоди з ним: повністю не згоден -3; в основному не згоден -2; частково не згоден -1; частково згоден +1; в основному згоден +2; повністю згоден +3. Результати демонструються у вигляді 5-ти шкал: «емоційна обізнаність», «управління своїми емоціями», «самотивація», «емпатія», «розпізнавання емоцій інших людей». Для того щоб визначити загальний рівень емоційного інтелекту особистості, потрібно додати всі отримані бали за 5-ма шкалами [17].

Шкала самооцінки Розенберга

Соціолог М. Розенберг вперше розробив шкалу самооцінки у 1965 році. Вона призначена для вимірювання рівня самооцінки особистості. Шкала складається з 10-ти тверджень (див. Дод. В), на які досліджувані відповідають обираючи з 4-ох варіантів відповідей: «цілком згоден»; «згоден»; «не згоден»; «категорично не згоден». У половини тверджень присутній позитивний характер. Наприклад: «Я ставлюся до себе позитивно». В іншій половині присутній негативний характер. Наприклад: «Часом я справді відчуваю себе непотрібним». Для визначення загального рівня самооцінки отримані бали підсумовуються. Кількість набраних балів варіюється від 0 до 40. Чим вищий бал тим вищий рівень самооцінки [53].

2.2. Аналіз результатів дослідження

На цьому етапі дослідження були проаналізовані отримані результати досліджень. Першою була проведена методика «Соціометрія». Вона вимірює та

аналізує міжособистісні стосунки в групі. Респонденти отримали наступну інструкцію: «Уважно прочитайте запропоновані вам запитання та дайте відповідь, обираючи до кожного питання 3-ох учасників з вашої групи».

Запропоновані запитання:

1. «Кого б ти запросив(-ла) на свій день народження?»

(визначає емоційну привабливість / дружні симпатії; наявність «зірок» у групі)

2. «З ким ти не хочеш працювати в одній команді?»

(досліджує негативну міжособистісну взаємодію; наявність аутсайдерів у колективі)

3. «Кому б ти довірив(-ла) свій секрет?»

(виявляє довіру та психологічну підтримку в групі; наявність лідерів)

Після проходження методики, отримані результати були проаналізовані згідно встановлених вимог та формувався висновок щодо міжособистісних зв'язків у групі. Для якіснішої обробки результатів, були створені 3 соціоматриці з відповідями досліджуваних, які представлені в таблицях 2.1, 2.2 та 2.3. В межах дотримання етичних норм та збереження анонімності учасників дослідження, їхні імена в соціоматрицях були змінені. Для наочної демонстрації взаємних та односторонніх виборів, було створено 3 соціограми (Рис 2.1, 2.2 та 2.3). Наявність суцільних стрілок вказує на взаємний вибір. В свою чергу пунктирні стрілки вказують на односторонній вибір.

Таблиця 2.1

Соціоматриця позитивного вибору: «Кого б ти запросив(-ла) на свій день народження?»

№	Ім'я	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
1	Софія			1	1		1									
2	Роман			1									1	1		
3	Ксенія		1				1					1				
4	Юлія	1		1								1				
5	Ілля		1				1							1		
6	Марта			1		1					1					
7	Кирило					1			1		1					
8	Єлизавета		1								1	1				
9	Віталій			1			1				1					
10	Іван			1			1						1			
11	Олена	1		1					1							
12	Петро		1	1										1		
13	Стас		1			1							1			
14	Ростислав															
15	Ігор															
	Кількість отриманих балів	2	5	8	1	3	5	0	2	0	4	3	3	3	0	0

Найбільше балів отримав учасник №3, а саме: 8 балів. Це свідчить про те, що він в групі займає позицію «зірки». Така особа є популярною в групі, тому що інші учасники демонструють симпатію та прихильність стосовно неї.

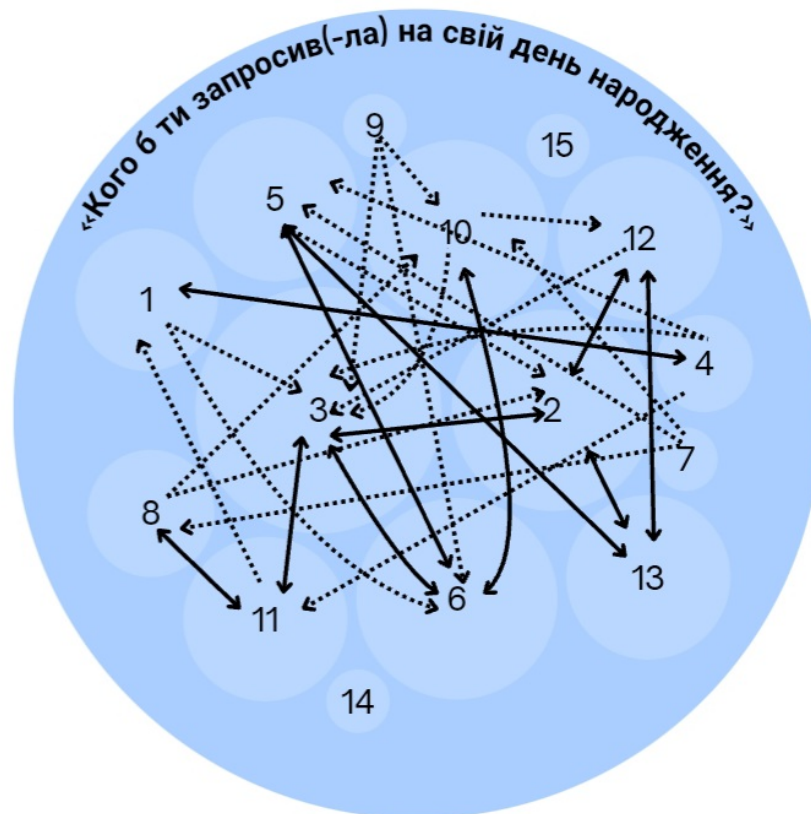

Рис 2.1. Соціограма взаємних та односторонніх виборів щодо виявлення «зірок» у групі

Аналізуючи табл. 2.1 та рис. 2.1 можна зробити наступні висновки:

- «Ізольованими» є учасники під номерами 7, 9, 14, та 15. Підтвердженням цього є те, що решта учасників жодного разу їх не обрали.
- В групі наявні як взаємні вибори, так і односторонні.

Таблиця 2.2

Соціоматриця негативного вибору: «З ким ти не хочеш працювати в одній команді?»

№	Ім'я	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
1	Софія							1							1	1

2	Роман							1							1	1
3	Ксенія							1						1		1
4	Юлія							1			1					1
5	Ілля							1							1	1
6	Марта							1							1	1
7	Кирило				1							1			1	
8	Єлизавета							1							1	1
9	Віталій							1							1	1
10	Іван															
11	Олена															
12	Петро															
13	Стас															
14	Ростислав															
15	Ігор															
	Кількість отриманих балів	0	0	0	1	0	0	8	0	0	1	1	0	1	7	8

Табл. 2.2 чітко демонструє, що в даній групі є «аутсайдери». Це учасники під номерами 7, 14 та 15. Вони набрали найбільше балів за критерієм негативного вибору. Це свідчить про небажання інших учасників взаємодіяти з ними.

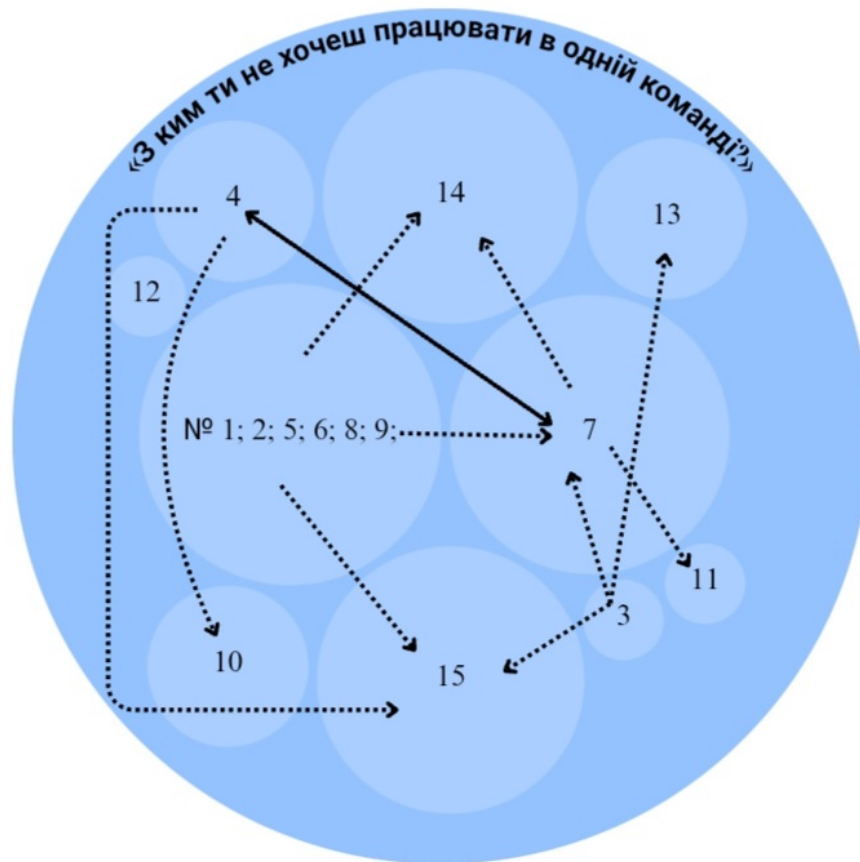

Рис 2.2. Соціограма взаємних та односторонніх виборів щодо виявлення «аутсайдерів» у групі

На рис. 2.2 переважають односторонні вибори. Взаємними є один вибір між учасниками під номерами 4 та 7.

Таблиця 2.3

Соціоматриця позитивного вибору: «Кому б ти довірив(-ла) свій секрет?»

№	Ім'я	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
1	Софія			1	1		1									
2	Роман			1		1							1			
3	Ксенія		1				1					1				
4	Юлія	1		1								1				

5	Ілля		1				1							1		
6	Марта			1		1						1				
7	Кирило					1			1		1					
8	Єлизавета		1								1	1				
9	Віталій		1	1							1					
10	Іван			1					1	1						
11	Олена	1		1					1							
12	Петро		1	1		1										
13	Стас					1				1			1			
14	Ростислав															
15	Ігор															
	Кількість отриманих балів	2	5	8	1	5	3	0	3	2	3	4	2	1	0	0

В табл. 2.3 яскраво виділяється учасник №3, який займає позицію «лідера». Він набрав 8 балів, що становить найбільший бал в порівнянні з іншими. Це свідчить про те, що більшість учасників йому довіряють, він часто проявляє ініціативу, а також може активно та ефективно впливати на групу.

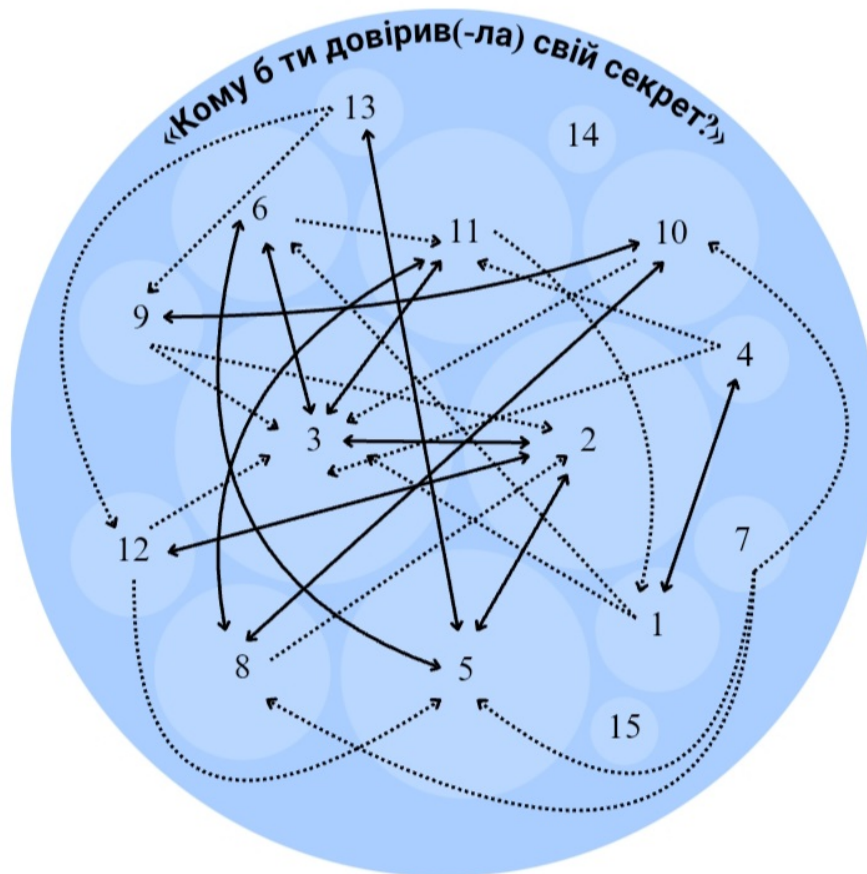

Рис 2.3. Соціограма взаємних та односторонніх виборів щодо виявлення «лідерів» у групі

На рис. 2.3 односторонні та взаємні вибори присутні майже в однаковій кількості. Жодних виборів не отримали учасники під номерами 7, 14 та 15. Це вказує на їхню ізольованість в групі.

Другою була проведена методика «Особистісна агресивність і конфліктність» за Є. П. Ільїним та П. А. Ковальовим. Досліджуваними були 30 осіб підліткового віку. Методика вимірює рівень схильності особистісної агресивності та конфліктності. Усього в методиці є 80 тверджень (див. Дод. А), які при обробці результатів розподіляються на 8 шкал. Ці шкали перетворюються на показники вимірювання, а саме: особистісна агресивність та рівень конфліктності. Інструкція досліджуваному: «Вам надається ряд тверджень. Уважно їх прочитайте, довго не замислюючись та дайте відповідь. У разі згоди з твердженням відмітьте біля нього знак «+». У випадку незгоди знак «-».

Результати дослідження виявили, що низький рівень особистісної агресивності притаманний 16 респондентам (53,3%), середній рівень – 13 особам (43,3%) і високий рівень – 1 респонденту (3,3%). Ці дані свідчать про те, що для більшості учасників притаманний врівноважений та спокійний емоційний стан. В такому випадку, високий ризик деструктивної поведінки - відсутній. Також, завдяки методиці було виявлено, що низький рівень конфліктності притаманний 11 респондентам (36,67%), середній рівень – 13 учасникам дослідження (43,33%), високий рівень характерний 6 особам (20%). Ці результати свідчать про певну рівновагу респондентів між внутрішнім контролем та зовнішнім проявом реакцій під час міжособистісної взаємодії.

Наступною проведеною методикою була «Діагностика емоційного інтелекту» Н. Холл. Вибірка становила 30 школярів підліткового віку. Мета методики: вимірювання рівня емоційного інтелекту. В методиці 30 тверджень (див. Дод. Б), які визначають рівні парціального емоційного інтелекту. Згодом, при додаванні отриманих показників, визначається загальний рівень емоційного інтелекту. До парціальних рівнів відносяться: емоційна обізнаність, управління своїми емоціями, самомотивація, емпатія та розпізнавання емоцій інших людей. Запропонована інструкція: «Вам пропонується переглянути 30 висловлювань, які в тій чи іншій мірі стосуються різних сторін нашого життя. Праворуч до кожного висловлювання позначте цифру, яка відповідає вашій згоді чи незгоді з ним: +3 (повністю згоден), +2 (в основному згоден), +1 (частково згоден), -1 (частково не згоден), -2 (в основному не згоден), -3 (повністю не згоден)».

Висновки на основі обробки даних рівнів парціального емоційного інтелекту: першим показником для оцінювання була «Емоційна обізнаність», яка виявила у половини досліджуваних низьку здатність до усвідомлення та розуміння власних емоцій. Це може стати причиною, у випадку виникнення труднощів з адекватною реакцією під час емоційних та напружених подій в житті. Другим вимірювався показник «Управління своїми емоціями». Більшість респондентів мають низький рівень управління своїми емоціями. Це може

привести до проблем у повсякденному житті, а саме: людина гірше контролює власні прояви гніву, стресу або тривоги. Третій показник «Самотивація», виявила невелику частку людей з високим рівнем самотивації, тому в порівнянні з показником «Управління своїх емоцій», тут ситуація краща. Не дивлячись навіть на це, все ж таки майже у половини досліджуваних було виявлено низький рівень самотивації, котрий супроводжується відсутністю цілеспрямованості або навіть недостатньою внутрішньою мотивацією. Четвертим вимірювався показник «Емпатія». У більшості респондентів був визначений середній та низький рівень емпатії, і лише тільки у незначній кількості учасників був високий рівень емпатії. Останнім був показник «Розпізнавання емоцій інших людей». Було виявлено низький рівень у більшості учасників дослідження. Тому, можна стверджувати про наявність проблем, при інтерпретації емоцій інших людей досліджуваними. В результаті чого, можуть виникати обмеження в соціальних навичках та знижуватиметься здатність, щодо ефективного спілкування з навколишніми.

Аналізуючи показник загального рівня емоційного інтелекту, можна зробити наступний висновок: низький рівень емоційного інтелекту притаманний 21 респонденту (70%); середній рівень для 8 учасників дослідження (26,7%); до високого рівня схильний 1 досліджуваний (3,3%). Ці дані вказують на те, що для більшості досліджуваних притаманний недостатній рівень розвитку емоційного інтелекту. Через це, може знижуватися здатність до прояву емпатії, до здійснення ефективних взаємовідносин з оточуючими, до прояву конструктивної поведінки у всіх сферах життя тощо.

Узагальнюючи всі отримані результати, можна стверджувати, що при обробці всіх 5 показників парціального емоційного інтелекту, було виявлено переважання низьких та середніх рівнів над високими. При аналізі інтегративного рівня емоційного інтелекту з'ясувалось, що для більшості досліджуваних (70%), характерний низький рівень емоційного інтелекту. Ці результати свідчать, про можливе існування негативного впливу на

стресостійкість людини, на формування та розвиток лідерських якостей та на створення міжособистісних відносин в цілому.

Завершальною була методика «Шкала самооцінки Розенберга» (див. Дод. В). Дана шкала дозволяє виявити рівень самооцінки особистості. Інструкція досліджуваним: «Вам пропонується ознайомитись з 10-ма твердженнями. Відповідаючи на них, ви повинні обрати відповідь з чотирьох запропонованих варіантів, а саме: «цілком згоден»; «згоден»; «не згоден»; «категорично не згоден». Намагайтесь довго не роздумувати та обирайте відповідь, яка на вашу думку краще за інших вас описує».

Результати отримані в ході дослідження: високий рівень самооцінки спостерігається у 16 досліджуваних (53,3%), середній рівень властивий для 8-ох респондентів (26,7%), низький рівень зафіксовано у 6 осіб (20%). Ці дані, свідчать про завищену або адекватну оцінку про себе для більшості респондентів. Такий розподіл дає підстави стверджувати, що для більшої кількості досліджуваних, їхня самооцінка сприяє формуванню психологічної стійкості, розвиває емоційне благополуччя та соціальну адаптацію, тощо. Проте, наявність респондентів з низьким рівнем самооцінки, вказує на варіативність рівнів, при формуванні у досліджуваних впевненості в собі.

На завершальному етапі нашого емпіричного дослідження, відповідно до поставлених перед нами задач ми обрали кореляційний аналіз за Ч. Пірсоном та однофакторний дисперсійний аналіз. Вибірка становила 30 осіб підліткового віку.

Проаналізувавши описову статистику показників конфліктності, емоційного інтелекту та самооцінки, залежно від рівня емоційного інтелекту (табл. Г. 1, див. Дод. Г), було виявлено, що у респондентів з високим рівнем емоційного інтелекту найнижчий рівень конфліктності ($M=4.36$, $SD=1.7$), порівняно з респондентами, які мали середній рівень емоційного інтелекту ($M=5.85$, $SD=2.66$) та низький рівень ($M=5.55$, $SD=2.43$).

Дані результати можуть свідчити про те, що особи з високим рівнем емоційного інтелекту краще та раніше за інших розуміють власні емоції, а також володіють самоконтролем, який не дозволяє емоціям керувати поведінкою людей. Це в свою чергу, дає можливість уникнути різких та несподіваних реакцій, які часто можуть спровокувати конфлікт.

Ще одним важливим чинником є наявність емпатії. Адже, високий емоційний інтелект характеризується додатково тим, що людина здатна розуміти почуття іншої людини. Саме через це, нові конфлікти не створюються, в ситуації коли думки та бажання людей не співпадають.

Таблиця 2.4

Описова статистика показників конфліктності, емоційного інтелекту та самооцінки, залежно від рівня самооцінки

Описова статистика									
		N	Среднее значение	Среднеквадратичная Отклонения	Среднеквадратичная ошибка	95% доверительный интервал для среднего значения		Минимум	Максимум
						Нижняя граница	Верхняя граница		
Конфліктність	низька самооцінка	10	5,85	2,698	0,853	3,92	7,78	3	10
	середня самооцінка	13	5,35	2,478	0,687	3,85	6,84	1	10
	висока самооцінка	7	4,86	1,952	0,738	3,05	6,66	3	8
	Всього	30	5,4	2,394	0,437	4,51	6,29	1	10

Емоційний інтелект	низька самооцінка	10	4,6	2,424	0,767	2,87	6,33	1	8
	середня самооцінка	13	5,35	2,384	0,661	3,91	6,79	1	10
	висока самооцінка	7	7,07	2,49	0,941	4,77	9,37	4	10
	Всього	30	5,5	2,519	0,46	4,56	6,44	1	10
Самооцінка	низька самооцінка	10	2,7	1,16	0,367	1,87	3,53	1	4
	середня самооцінка	13	5,88	0,82	0,228	5,39	6,38	5	7
	висока самооцінка	7	8,86	1,069	0,404	7,87	9,85	8	10
	Всього	30	5,52	2,534	0,463	4,57	6,46	1	10

Було виявлено, що у респондентів з високим рівнем самооцінки найнижчий рівень конфліктності ($M=4.86$, $SD=1.95$), порівняно з респондентами, які мали середній рівень самооцінки ($M=5.35$, $SD=2.47$) та низький рівень ($M=5.85$, $SD=2.69$).

Отримані результати можна пояснити наступним чином: зазвичай, особам з високим рівнем самооцінки притаманна сильна впевненість у собі, яка в свою чергу знижує потяг до створення конфліктів. Такі люди не сприймають критику як загрозу, а тому й ймовірність виникнення конфліктної реакції знижується. Також, високий рівень самооцінки може супроводжуватися вмінням людей контролювати власні емоції, проявляти емпатію та активне слухання. Всі ці фактори призводять до того, що людина більше схиляється не до сварок та конфліктності, а до вирішення проблем шляхом дипломатичності.

Також, було виявлено, що у респондентів з низьким рівнем самооцінки найнижчий рівень емоційного інтелекту ($M=4.60$, $SD=2.42$), порівняно з респондентами, які мали середній рівень самооцінки ($M=5.35$, $SD=2.38$) та високий рівень ($M=7.07$, $SD=2.49$).

Аналізуючи ці результати, можна стверджувати, що в осіб з низьким рівнем самооцінки виникають проблеми з самопізнанням, що супроводжується не

усвідомленням або униканням власних емоцій. Тобто, таким особам складно розпізнати та зрозуміти власні емоційні прояви. Окрім цього вони можуть боятись вільно демонструвати свої почуття, бо думають, що виглядають «неправильно». І це призводить до зниження ключових компонентів емоційного інтелекту, а саме емоційної відкритості та здатності до емпатії.

Для того щоб виявити взаємозв'язок між змінними був використаний кореляційний аналіз за Пірсоном.

Таблиця 2.5

**Показники кореляції за Пірсоном між рівнем конфліктності,
емоційного інтелекту та самооцінки**

	Means	Std.Dev.	Конфліктність	Емоційний інтелект	Самооцінка
Конфліктність	5,4	2,393958	1	-0,190137	-0,180179
Емоційний інтелект	5,5	2,518894	-0,190137	1	0,257944
Самооцінка	5,516667	2,534191	-0,180179	0,257944	1

Отримані результати вказують на наявність слабкого зворотнього зв'язку між емоційним інтелектом та конфліктністю ($r=-0,19$, при $p > 0,05$). Це вказує на те, що у випадку зростання рівня емоційного інтелекту, конфліктність має тенденцію до зниження, але варто зважати на те, що даний вплив є незначним.

Також було виявлено помірний прямий зв'язок між емоційним інтелектом та самооцінкою ($r=0,26$, при $p > 0,05$). Це свідчить про те, що люди у яких вищий рівень емоційного інтелекту, зазвичай і самооцінка є вищою. А тому, емоційна сфера людини відіграє важливу роль у формуванні особистісної впевненості. Варто зазначити, що не дивлячись на достатньо виражений зв'язок, він є не дуже сильним.

Між конфліктністю та самооцінкою був виявлений слабкий зворотній кореляційний зв'язок ($r=-0,18$, при $p > 0,05$). Це вказує на те, що при умові зростання рівня самооцінки конфліктність людини має тенденцію до зниження. Однак, ці результати є незначними, а тому статистично незначущі.

Отже, статистичної значущості не досяг жоден виявлений кореляційний зв'язок. Водночас, отримані результати можуть вказувати на певну тенденцію у взаємозв'язках між змінними.

Для перевірки відмінностей у рівнях прояву конфліктності та самооцінки залежно від рівня емоційного інтелекту був проведений однофакторний дисперсійний аналіз.

Таблиця 2.6

Однофакторний дисперсійний аналіз

ANOVA						
		Сумма квадратов	ст.св.	Средний квадрат	F	Знач.
Конфліктність	Между группами	10,426	2	5,213	0,904	0,417
	Внутри групп	155,774	27	5,769		
	Всего	166,2	29			
Емоційний інтелект	Между группами	158,851	2	79,425	85,27	0
	Внутри групп	25,149	27	0,931		
	Всего	184	29			
Самооцінка	Между группами	33,39	2	16,695	2,949	0,069
	Внутри групп	152,852	27	5,661		
	Всего	186,242	29			

Не було виявлено статистично значущих відмінностей за рівнем прояву конфліктності ($F(2,27)=0.904$, $p=0.417$). Такі результати можуть бути викликані такими факторами як: різні види прояву конфліктності, різні варіанти розуміння емоційного інтелекту, вплив сторонніх факторів під час проведення дослідження, замала кількість учасників, тощо.

Не було виявлено статистично значущих відмінностей за рівнем самооцінки ($F(2,27)=2,949$, $p=0,069$), хоча певна тенденція до статистичної значущості спостерігається. Окрім невеликої вибірки та слабкої різниці між групами, факторами які вплинули на такі результати можуть бути: досвід, характер досліджуваного, його соціальне оточення, тощо.

Для перевірки відмінностей у рівнях прояву конфліктності та емоційного інтелекту залежно від рівня самооцінки був проведений однофакторний дисперсійний аналіз.

Таблиця 2.7

Однофакторний дисперсійний аналіз

ANOVA						
		Сумма квадратів	ст.св.	Средний квадрат	F	Знач.
Конфліктність	Между группами	4,126	2	2,063	0,344	0,712
	Внутри групп	162,074	27	6,003		
	Всего	166,2	29			
Емоційний інтелект	Между группами	25,693	2	12,847	2,191	0,131
	Внутри групп	158,307	27	5,863		
	Всего	184	29			
Самооцінка	Между группами	159,208	2	79,604	79,503	0

	Внутри груп	27,034	27	1,001		
	Всього	186,242	29			

Не було виявлено статистично значущих відмінностей за рівнем прояву конфліктності ($F(2,27)=0.344$, $p=0.712$). Також не було виявлено статистично значущі відмінності в рівні емоційного інтелекту ($F(2,27)=2.191$, $p=0.131$). Чинниками, які могли зумовити такі результати є: невелика вибірка, незначна різниця між групами або висока варіативність показників всередині груп. Варто звернути увагу на критерій емоційного інтелекту, котрий має деяку тенденцію до статистичної значущості.

Узагальнюючи всі попередні висновки, потрібно звернути увагу на те, що статистично значущих результатів отримано не було. Тому, для ретельнішого дослідження, ми провели кореляційний аналіз між окремими компонентами емоційного інтелекту, поведінки в конфлікті та самооцінки. З метою виявлення впливу рівня самооцінки та емоційного інтелекту на окремі параметри поведінки в конфлікті використали однофакторний дисперсійний аналіз.

За результатами кореляційного аналізу, які продемонстровані в табл. Г1 (див. Дод. Г) можна зробити наступні висновки.

Між запальністю та образливістю існує статистично значущий помірний прямий кореляційний зв'язок ($r=0,556$, при $p=0,001$). Це вказує на тенденцію до підвищення запальності у тих досліджуваних, яким властивий вищий рівень образливості.

Між підозрілістю та запальністю виявлено слабкий, але статистично значущий прямий кореляційний зв'язок ($r=0,385$, при $p=0,036$). Тобто, чим вищий рівень підозрілості, тим сильніша тенденція до зростання запальності.

Між здатністю до управління власними емоціями та запальністю виявлений помірний зворотній кореляційний зв'язок ($r=-0,595$, при $p=0,001$). Це вказує на те,

що особам з вищим рівнем емоційного самоконтролю, властивий нижчий рівень запальності.

Між образливістю та підозрілістю виявлено прямий статистично значущий кореляційний зв'язок ($r=0,526$, при $p=0,003$). Це свідчить про те, що у випадку зростання образливості зростатиме й рівень підозрілості.

Між емоційною обізнаністю та самомотивацією виявлено помірний прямий кореляційний зв'язок ($r=0,443$, при $p=0,014$). Це свідчить про те, що у респондентів з вищим рівнем самомотивації зростає й рівень емоційної обізнаності.

Між емоційною обізнаністю та емпатією виявлено помірний прямий статистично значущий кореляційний зв'язок ($r=0,580$, при $p=0,001$). Це вказує на те, що досліджуваним з вищим рівнем емоційної обізнаності притаманний вищий рівень емпатії.

Між здатністю розпізнавати емоції інших людей та емоційною обізнаністю виявлено слабкий з тенденцією до помірного прямого статистично значущого зв'язку ($r=0,409$, при $p=0,025$). Це свідчить про взаємозалежність внутрішнього емоційного усвідомлення з емоційним сприйняттям особистості.

Після проведення однофакторного дисперсійного аналізу (табл. Д1, Д2, див. Дод. Д), метою якого було виявити вплив самооцінки на параметри конфліктності та емоційного інтелекту. Був зроблений наступний висновок: статистично значущого впливу рівня самооцінки на конфліктність та на рівень емоційного інтелекту – не виявлено. Такий результат, може бути викликаний декількома основними факторами. Перший – самооцінка являє собою загальну характеристику людини, котра може не завжди проявлятися в емоційній поведінці та в конфліктних ситуаціях. Другий – вплив може існувати, але він буде опосередкований іншими чинниками (темперамент, тривожність, самоконтроль, тощо). Третій – кількість учасників у вибірці та їхні індивідуально-типологічні характеристики.

Результати описової статистики представлені в табл. Д3 (див. Дод. Д). Було виявлено, що у досліджуваних з низьким рівнем емоційного інтелекту найвищий рівень запальності ($M=6.25$, $SD=1.93$). Середній рівень емоційного інтелекту характеризувався середнім рівнем запальності ($M=5.73$, $SD=2.72$). У респондентів з найвищим рівнем емоційного інтелекту, виявлено найнижчий рівень запальності ($M=3.29$, $SD=2.36$). Ці результати свідчать про чітку тенденцію до зниження рівня запальності при зростанні рівня емоційного інтелекту.

Для підтвердження статистичної значущості був застосований однофакторний дисперсійний аналіз, результати якого наведені в табл. Д4 (див. Дод. Д). Результати: було виявлено статистично значущий вплив емоційного інтелекту на запальність ($F(2,27)=3.437$, $p=0.047$). На основі цього можемо зробити висновок про те, що критерій запальності особистості буде змінюватися в залежності від рівня емоційного інтелекту.

Висновки до 2 розділу

В межах другого розділу нами було проведено емпіричне дослідження з використанням чотирьох діагностичних методик, а саме:

1. Методика «Соціометрія» Дж. Морено;
2. Методика «Особистісна агресивність і конфліктність» (Є. П. Ільїн, П. А. Ковальов);
3. Методика «Діагностика емоційного інтелекту» (Н. Холл);
4. Шкала самооцінки Розенберга;

Дослідження проводилось серед учнів підліткового віку. Кількість вибірки склала 30 осіб. Висновки отримані після проведення методик:

Методика «Соціометрія» Дж. Морено продемонструвала навіність у досліджуваної групи, учасників які займають позиції «зірок», «лідерів», «ізолюваних» та «аутсайдерів». Результати були описані, а також наведі у соціоматрицях (див. табл. 2.1, 2.2, 2.3) та соціограмах (див. Рис. 2.1, 2.2, 2.3).

Методика «Особистісна агресивність і конфліктність» (Є. П. Ільїн, П. А. Ковальов) виявила у більшості досліджуваних середній рівень конфліктності (43,33%), а також переважаючий низький рівень особистісної агресивності (53,3%).

Методика «Діагностика емоційного інтелекту» (Н. Холл) встановила, що низький рівень емоційного інтелекту характерний для більшості опитаних (70%).

Шкала самооцінки Розенберга зафіксувала високий рівень самооцінки в 53,3% учасників.

Також, були використані методи математичної статистики: кореляційний аналіз Ч. Пірсона та однофакторний дисперсійний аналіз.

Кореляційний аналіз загальних показників конфліктності, емоційного інтелекту та самооцінки не виявив статистично значущих зв'язків. Дослідження однофакторного дисперсійного аналізу щодо виявлення впливу самооцінки на

параметри конфліктності та емоційного інтелекту не дало очікуваного результату, а саме: не виявила впливу. Після проведення ретельнішого дослідження, був виявлений статистично значущий вплив між рівнем емоційного інтелекту та показником запальності.

РОЗДІЛ 3

ПРОФІЛАКТИКА БУЛІНГУ В ПІДЛІТКОВОМУ ВІСІ

3.1. Теоретичний аналіз психопрофілактичних занять для батьків

В закладах освіти необхідною умовою щодо всіх профілактичних зустрічей про булінг є співпраця та формування позитивних відносин між адміністрацією в школах, педагогічним колективом, шкільними психологами та батьками дітей, які є співучасниками булінгу, або ж перебувають в групі ризику стати жертвою. Саме тому, під час зустрічей з батьками, діти яких стали жертвами булінгу, головні задачі які поставлені перед психологом, соціальним педагогом та представником шкільної адміністрації є: зібрати всі необхідні дані, які пов'язані з ситуацією булінгу; розвивати стосунки з батьками та заохочувати їх до співпраці, задля розв'язання проблемних ситуацій; встановити та підтримувати відкриті, довірливі відносини між школою та батьками. В процесі роботи з батьками, стосовно профілактики та розв'язання булінгу серед школярів підліткового віку мають бути дотримані такі шляхи надання допомоги як: емоційна підтримка батьків; потрібно нормалізувати почуття та побоювання батьків щодо їхніх дітей; знизити рівень стресу та створити для батьків умови, в яких вони матимуть змогу вільно виражати власні почуття та емоції; змога педагогічного колективу виразити стурбованість з тих чи інших питань; оцінити очікування, потреби, бажання батьків та проінформувати їх щодо політики школи та методів профілактики й моніторингу булінгу; розвиток ініціативності серед батьків щодо запобігання та подолання булінгу, тощо.

У зв'язку з тим, що структура сімейних відносин може впливати на дитину в плані як розвитку характеристик булера, так і розвитку характеристик жертви. Головне завдання полягає в наступному: розвинути в батьків усвідомлення важливості їхнього стилю відносин з дітьми та виховання на подальший розвиток

дітей. Також, ознайомити їх з конкретними рекомендаціями щодо вирішення конфліктів.

До форм та методів роботи з батьками, можна віднести: батьківські збори котрі присвячені конкретній тематиці; тренінгові заняття та дослідження з використанням психодіагностики; надання рекомендацій стосовно читання літератури; організація групових та індивідуальних консультацій; тощо.

До методів роботи з підлітками, можна віднести: проведення профілактичних бесід, тренінгів та виховних тематичних годин; створення інформаційних куточків, пам'яток, буклетів; організація гуртків, клубів за інтересами, зустрічей із значими та впливовими людьми (різноманітні служби по роботі з дітьми); ініціювання шкільних конференцій, кодексів поведінки, зустрічей батьків з вчителями та адміністрацією закладу.

Отже, можемо дійти до висновку, що в сучасному світі булінг постає в вигляді тривалого процесу, котрий є усвідомленим та супроводжується жорстким ставленням до інших. Така поведінка призводить до негативних наслідків у психологічному та соціальному аспектах.

Саме тому, на сьогоднішній день проблема булінгу є актуальною. Вона потребує не тільки подальшого вивчення, а й створення нових більш вдосконалілих методів боротьби з цим явищем [39].

3.2. Опис програми щодо психопрофілактики булінгу

Аналізуючи дану проблему стає зрозуміло, наскільки важливою є потреба у розробці профілактичних занять щодо проблеми булінгу. Тому, в нашій роботі ми розробили психопрофілактичну програму для дітей підліткового віку. Вона спрямована на формування у підлітків розуміння поняття булінгу та його види, усвідомлення наслідків та шляхи протидії цьому феномену.

Під час реалізації даної програми, реалізуються такі завдання як: ознайомлення підлітків з поняттям булінгу та його складовими; ознайомлення з можливими шляхами протистояння булінгу; формування вмінь та навичок щодо використання ефективних методів вирішення конфліктів; інформування учасників

про явище стереотипів та їхній прояв в сучасному світі; проведення міні-лекції на тему жорстокості та факторів, які її провокують; ознайомлення з правилами поведінки в просторах інтернету.; надання інформації про шляхи вивільнення емоцій.

Профілактична програма складається з 5 занять. Перше заняття орієнтоване на ознайомлення підлітків з феноменом булінгу та його складовими. Друге заняття спрямоване на інформування підлітків щодо особливостей конфліктів та шляхів їх вирішення. Третє заняття присвячено темі стереотипів. Їхній прояв та вплив на особистість. Метою четвертого заняття є розгляд поняття жорстокості як прояв людської поведінки. П'яте заняття призначене для кращого розуміння емоцій та безпечних шляхів їх вивільнення.

Вид роботи: соціально-психологічний тренінг

Обладнання: фліп-чарт, маркери, олівці, аркуші паперу, скотч, ватман, повітряні кульки для кожного учасника заняття.

Оптимальна кількість учасників: 10-15 осіб.

Головною метою даної профілактичної програми є: формування у підлітків розуміння феномену булінгу та інформування щодо методів протидії в даному контексті.

Психопрофілактичне заняття № 1 «Що таке булінг?»

Мета: ознайомлення підлітків з поняттям «булінг», його видами, структурою та компонентами.

Тривалість: 1 година 10 хвилин

ПЛАН СТРУКТУРИ ЗАНЯТТЯ

1. Вправа на знайомство

Тривалість: 10 хвилин

Хід проведення: кожний учасник на аркуші паперу пише власне ім'я та малює під ним метафоричний образ себе. Це може бути рослина, тварина, казковий герой, з

яким учасник себе асоціює, тощо. Потім, по черзі кожний учасник називає своє ім'я та представляє власний образ. Йому потрібно назвати 2 якості, які чітко описують його, при цьому пояснити чому він обрав саме цей образ. Психолог розміщує на дошці малюнки створені учасниками, тим самим формуючи «галерею» метафоричних портретів учасників групи.

2. Групові правила роботи

Тривалість: 5 хвилин

Хід проведення: виголошуються та узгоджуються правила роботи. Перелік основних правил: конфіденційність; повага до оточуючих осіб; принцип «тут і тепер»; Я-висловлювання; заборона на оцінення інших та дозвіл на існування іншої думки; відкрита, щира та активна взаємодія кожного учасника під час роботи;

3. Висловлювання думок

Тривалість: 10 хвилин

Хід проведення: кожний учасник по черзі висловлює свої очікування та побоювання щодо даного заняття.

4. Вправа для розминки

Тривалість: 5 хвилин вираз вислів

Хід проведення: психолог говорить членам групи речення: «Пересядьте ті, хто...». Учасники в яких збігається озвучена психологом характеристика повинні пересісти. Після цього психолог повторює речення, але вже змінюючи останню характеристику. За таким алгоритмом речення повторюється декілька разів.

5. Міні-лекція «Булінг»

Тривалість: 15 хвилин

Хід проведення: психолог пояснює учасникам заняття що являє собою поняття «булінг». Після цього обговорюються питання щодо того, як часто проблема булінгу зустрічається в повсякденному житті та яке місце вона займає в нашому суспільстві. Розглядаються дії, через які проявляється цькування та основні

компоненти булінгу. Також, обговорюється які категорії осіб найчастіше потрапляють у зону ризику «становлення жертвою».

6. Командна робота

Тривалість: 15 хвилин

Хід проведення: члени групи діляться на 7 підгруп, де кожна група отримує аркуш з визначенням одного з видів булінгу. Учасники повинні на протязі 5 хвилин написати як проявляється даний вид булінгу. Потім кожна підгрупа озвучує свої результати. За потреби члени інших підгруп можуть вносити доповнення. Список видів булінгу, який надається учасникам: вербальний та фізичний булінг, вимагання, ізоляція, залякування, шкільний кібербулінг, нанесення шкоди майну [15].

7. Завершальне обговорення

Тривалість: 10 хвилин

Хід проведення: проводиться обговорення, під час якого кожен учасник ділиться своїми враженнями від заняття; висловлює що йому сподобалось, а що ні; повідомляє чи дізнався якусь нову та цікаву інформацію; тощо.

Психопрофілактичне заняття № 2 «Конфлікти»

Мета: інформування про особливості виникнення та розвитку конфліктів. А також розвиток здатності до розпізнавання конфліктних ситуацій та до пошуку вирішення, акцентуючи увагу на потребах та інтересах дітей підліткового віку.

Тривалість: 1 година 10 хвилин

ПЛАН СТРУКТУРИ ЗАНЯТТЯ

1. Привітання

Тривалість: 5 хвилин

Хід проведення: учасникам потрібно привітатися один з одним, завдяки фразі «Доброго дня», при цьому використовуючи певну інтонацію, яка демонструє ту чи

іншу емоцію. Один учасник вітається, інший визначає яка емоція при цьому була використана. Потім учасники змінюються ролями.

2. Правила роботи в групі

Тривалість: 5 хвилин

Хід проведення: згадуються правила роботи, які були прийняті на минулому занятті. За потреби вносяться корективи.

3. Оголошення очікувань та побоювань

Тривалість: 5 хвилин

4. Міні-лекція «Конфлікти»

Тривалість: 10 хвилин

Хід проведення: психолог ознайомлює учасників групи з явищем конфлікту, причини виникнення, його структуру, компоненти, наслідки та шляхи вирішення.

5. Вправа «Ситуації в школі»

Тривалість: 10 хвилин

Хід проведення: учасникам пропонується розглянути декілька прикладів ситуацій, які можуть трапитись в школі. Їхнім завданням є – проаналізувати кожну ситуацію та вирішити чи є вона конфліктною. Після цього потрібно обґрунтувати свою відповідь.

Приклади ситуацій:

- підліток не поділився олівцем з однокласником;
- відбувається суперечка між двома учнями, тому що обирають хто ліпше зробив домашнє завдання;
- вчитель не дозволив учневі вийти до дошки; [25].

6. Вправа «Пошук компромісу»

Тривалість: 25 хвилин

Хід проведення: учасникам на ознайомлення надається декілька прикладів ситуацій, котрі можуть відбутись в реальному житті. Кожен член групи повинен

до кожного прикладу відповісти, як на його думку, обом учасникам ситуації отримати бажане.

Приклади ситуацій:

- друг повертає зіпсовану книгу (з плямою);
- після декількох проведених днів вдома (у зв'язку з хворобою), ти приходиш на урок на якому має відбутись письмова робота, про яку твій однокласник тобі не сказав;
- під час перерви хтось випадково зачепив твій портфель і в результаті він порвався;
- сестра/брат кричить на тебе, тому що ти розбив її/його улюблену чашку;
- мама дала тобі завдання прибрати на кухні, але коли вона повернулась, то побачила, що доручення не виконане; [15].

7. Рефлексія

Тривалість: 10 хвилин

Хід проведення: учасники розповідають чи реалізувалися їхні очікування та побоювання оголошенні на початку заняття. Діляться отриманими знаннями та досвідом.

Психопрофілактичне заняття № 3 «Стереотипи»

Мета: висвітлення поняття стереотипів та їх прояв у житті людей. Вдосконалення навичок їхнього розпізнавання.

Тривалість: 1 година 15 хвилин

ПЛАН СТРУКТУРИ ЗАНЯТТЯ

1. Привітання

Тривалість: 5 хвилин

Хід проведення: учасники тренінгового заняття повинні продовжити речення, яке запропонує психолог: «Я люблю ..., ...».; «Я не люблю ..., ...».;

За бажанням речення можна змінювати.

2. Повторення правил роботи в групі

Тривалість: 5 хвилин

3. Оголошення очікувань та побоювань від учасників заняття

Тривалість: 5 хвилин

4. Інформаційне повідомлення на тему стереотипів

Тривалість: 10 хвилин

Хід проведення: розглядаються питання про поняття стереотипів; їхній прояв та вплив на людей; приклади стереотипів;

5. Вправа «Руйнуючи стереотипи»

Тривалість: 20 хвилин

Хід проведення: вправа дає можливість усвідомити власні стереотипи та упередження. Для цього учасники діляться на групи (в залежності від їхньої кількості) та обирають субкультуру (перелік яких психолог надасть). Після цього вони описують характеристики субкультури. В кінці відбувається обговорення того, наскільки їхні описи є стереотипними [38].

6. Вправа «Приклади стереотипів»

Тривалість: 20 хвилин

Хід проведення: психолог озвучує різноманітні типи стереотипів (стереотипи за: статтю, віком, релігією, расою, професією, тощо). Завданням учасників є скласти приклади стереотипів, відповідно до озвучених на початку психологом. Потім відбувається обговорення: як такі стереотипи можуть вплинути на людину під час сприйняття ним інших людей.

7. Зворотній зв'язок

Тривалість: 10 хвилин

Хід проведення: кожен розповідає що нового дізнався та навчився під час заняття. Чи змінилося ставлення до стереотипів. Що сподобалось на занятті, а що ні.

Психопрофілактичне заняття № 4 «Прояви жорстокості»

Мета: надання інформації про явище жорстокості, можливі шляхи його прояву та наслідки до яких призводить. Ознайомлення з правилами безпечної поведінки в онлайн-середовищі.

Тривалість: 1 година

ПЛАН СТРУКТУРИ ЗАНЯТТЯ

1. Вправа-привітання

Тривалість: 5 хвилин

Хід проведення: по черзі кожен член групи озвучує власне ім'я та продовжує речення на власний розсуд: «Мене цінують за...»

2. Повторення групових правил

Тривалість: 5 хвилин

3. Висловлювання думок учасників щодо очікувань та побоювань від заняття

Тривалість: 5 хвилин

4. Інформаційна частина

Тривалість: 15 хвилин

Хід проведення: психолог пояснює що таке жорстокість у поведінці людей. Як вона проявляється в реальному житті та в віртуальному просторі; до яких наслідків може призвести жорстока поведінка. Також розглядаються фактори жорстокості (з розгорнутим поясненням від психолога).

Ключовими факторами, що викликають жорстокість серед підлітків, є: • внутрішньоособистісна агресивність підлітка; • минулий досвід; • нерозвинуті комунікативні навички та нерозвинута комунікативна культура; • низький рівень самооцінки; [30].

5. Вправа «Методи протистояння булінгу та кібербулінгу»

Тривалість: 10 хвилин

Хід проведення: відбувається обговорення про шляхи протистояння булінгу та кібербулінгу, і водночас правильні відповіді записуються психологом на ватмані.

6. Вправа «Поведінка в інформаційному просторі»

Тривалість: 10 хвилин

Хід проведення: розглядаються правила безпечної поведінки в онлайн – просторі, які Г. Нікітенко зазначав у методичних рекомендаціях:

1. «Спочатку подумай чи варто надсилати своєму віртуальному другу свої особисті дані або фото. Адже, надіславши, згодом ця інформація може бути використана проти тебе».
2. «Будь-яка інформація в інтернет-просторі залишається там назавжди. Саме тому, перед тим як розміщувати там якісь особисті світлини, подумай що їх може побачити будь-хто».
3. «На першу зустріч з віртуальним другом, варто запросити і реального друга, тобто людину з якою ти знайомий в реальному світі. Також, можна про зустріч попередити батьків чи знайомих».
4. «Задля додаткової безпеки, призначай зустріч вдень та в людному місці».
5. «У випадку отримання погроз в онлайн-просторі, повідомляй про це батькам, друзям або людям яким ти довіряєш».
6. «Якщо ти відчуваєш страх чи якесь занепокоєння щодо свого життя в інтернет-просторі, то розкажи про це людям, котрим ти довіряєш».
7. «Постійно потрібно пам'ятати, що в Інтернеті часто можуть писати неправду».
8. «Намагайся бути справедливим та свідомим споживачем онлайн-простору. Адже, якими будемо ми – таким буде й віртуальний світ» [31].

7. Завершення

Тривалість: 10 хвилин

Хід проведення: учасники ділять своїми враженнями, що було цікавим та важливим, виголошують свої зауваження та пропозиції.

Психопрофілактичне заняття № 5 «Вивільнення емоцій»

Мета: розгляд феномену емоцій в житті людини та шляхи їх вивільнення.

Тривалість: 1 година

ПЛАН СТРУКТУРИ ЗАНЯТТЯ

1. Вправа «Моя буква...»

Тривалість: 5 хвилин

Хід проведення: кожен обирає для себе букву з алфавіту та добирає слова які будуть починатися з цієї букви. Водночас вони повинні описувати учасника. Потім, по черзі кожен висловлюється. Наприклад: «Мене звати Олена й моя буква Р. Я розумна, рішуча, романтична».

2. Правила групи

Тривалість: 5 хвилин

3. Обговорення очікувань та побоювань

Тривалість: 5 хвилин

4. Вправа «Повітряна кулька»

Тривалість: 10 хвилин

Хід проведення: учасникам надається по одній кульці та оголошується, що потрібно уявити, ніби кулька – це їхнє тіло, а повітря що знаходиться всередині – це їхній гнів. Потім кульку надувають і відпускають, водночас слідкуючи за нею. Вона літає у різні боки і є некерованою. Цей приклад є гарним поясненням. Адже, з людьми відбувається теж саме, коли вони злі та сердяться. Втрачається контроль над собою, тим самим зростає ризик образити когось чи навіть вдарити. Після цього кульку знову надувають, але повітря з неї випускають маленькими порціями. Демонструючи, що кулька керована, психолог наголошує на людину, як істоту яка також може себе контролювати. Потрібно лише навчитись правильно випускати власний гнів, злість та інші емоції назовні, не ображаючи при цьому

тих, хто поряд. Як можна контролювати свої емоції: заспокоїтись, подумати про приємне, розслабитись [54].

5. Коротке пояснення на тему: «Емоції в житті людей»

Тривалість: 15 хвилин

Хід проведення: учасники ознайомлюються з явищем емоцій, їхньою структурою, позитивними та негативними сторонами, їхній вплив на взаємодію між людьми та важливість усвідомлення шляхів вивільнення.

6. Вправа «Австралійський дощ»

Тривалість: 10 хвилин

Хід проведення: створюється коло в якому учасники будуть повторювати рухи за психологом щоб розслабитись. Відтворення дощу в Австралії. Спочатку в Австралії піднявся вітер (потрібно терти долоні), починає капати дощ (клацання пальцями), дощ посилюється (по черзі плескають по грудях), починається справжня злива (плескають по ногах), почалась буря (тупають ногами), буря починає вщухати (плескають по ногах), злива перетворюється на дощ (плескають долонями по грудях), декілька крапель падає на землю (клацання пальцями), вітер вщухає (потрібно терти долоні), сонце з'явилося (руки піднімають вгору). Результат: учасники заняття розслабились [54].

7. Завершення тренінгових занять

Тривалість: 10 хвилин

Хід проведення: кожен ділиться своїми враженнями та емоціями. Дякують один одному за співпрацю та хлопають в долоні.

Висновки до 3 розділу

В третьому розділі нашої роботи було проаналізовано вплив сімейних відносин на формування підлітка як особистості. А також, зважаючи на проблему булінгу, що існує на сьогоднішній день, ми вважаємо доцільним проведення психопрофілактичних занять з метою зниження цькування серед підлітків. Тому, було розроблено програму профілактики булінгу для підлітків. Вона складається з 5 занять.

- Заняття 1: спрямоване на ознайомлення підлітків з феноменом булінгу та його складовими.
- Заняття 2: інформує учасників про особливості конфліктів та шляхів їх вирішення.
- Заняття 3: присвячено темі про вплив та прояв стереотипів.
- Заняття 4: розглядає поняття жорстокості як прояв людської поведінки.
- Заняття 5: сприяє кращому розумінню емоцій та безпечних шляхів їх вивільнення.

Отже, запропонована нами програма щодо профілактики булінгу в підлітковому віці сприяє розвитку розуміння емоцій навколишніх та власних, формує навички ненасильницького спілкування та повагу до оточуючих людей.

ВИСНОВКИ

Завдяки теоретичному та емпіричному дослідженню ми можемо зробити наступні висновки:

1. Теоретичний аналіз наукової літератури дозволяє стверджувати, що головним новоутворенням для дітей в підлітковому віці є – почуття дорослості.

Підлітки є суб'єктами саморозвитку та цілеспрямовано займаються самовдосконаленням, взявши за основу обраний ідеал. Однолітки займають одну з головних ролей у формуванні підлітка як дорослої особистості. Характерно вираженою потребою в підлітковому віці є самоствердження. Важливим надбанням для підлітка є здатність до розуміння норм та правил щодо дружніх відносин. На цьому періоді життя формується міжособистісна взаємодія та ціннісні орієнтації підлітка. Також, відбувається закріплення рис характеру та розвиток рефлексії.

Підлітковий вік характеризується високою чутливістю до сприймання негативного в житті, а також проявом пасивності та досить сильним проявом самозахисту, що проявляється в підвищеній запальності та образливості.

В межах психоемоційної сфери варто виділити компоненти як: напруженість, наявність конфліктних відносин з оточуючими, схильність до катастрофічних думок та оцінок, нестійкі емоції, високий рівень чутливості, прояв сором'язливості та агресивності.

Було проаналізовано поняття булінгу та визначено що це, один з видів деструктивної поведінки, яка проявляється через насильницькі дії щодо особи, яка не здатна себе захистити. Під час булінгу характерним є прояв усвідомленої та цілеспрямованої агресії. В роботі також було розглянуто поняття вікової кризи, девіантної поведінки та феномен мобінгу.

Важливим аспектом при вивченні підліткового віку є поняття міжособистісного конфлікту. Він виникає між людьми у випадку зіткнення різних інтересів, цінностей, емоцій, потреб або поглядів на ту чи іншу ситуацію. Завдяки аналізу наукових робіт таких вчених як: Е. Еріксон, З. Фрейд, Ж. Піаже та інших,

було виявлено, що основними чинниками, які впливають на розвиток міжособистісних конфліктів є:

- Потреба в увазі та прийняття власної ідентичності;
- Прояв конкурентності у всіх сферах життя;
- Існування відмінностей (в контексті культури)
- Шлях до «пошуку себе»;
- Прояв нестабільності в емоційному плані;
- Рівень самооцінки;

2. Під час проведення емпіричного дослідження були використані наступні методики:

- Методика «Соціометрія» Дж. Морено;
- Методика «Особистісна агресивність і конфліктність» (Є. П. Ільїн, П. А. Ковальов);
- Методика «Діагностика емоційного інтелекту» (Н. Холл);
- Шкала самооцінки Розенберга;

При обробці результатів було виявлено:

- В підліткових групах чітко спостерігається наявність таких ролей як: «зірки», «лідери», «ізольовані», «аутсайдери» та інші. Це свідчить про існування різних видів міжособистісних стосунків.
- У більшості досліджуваних переважає низький рівень агресивності (53,3%) та середній рівень конфліктності (43,33%).
- За результатами проходження методики «Діагностика емоційного інтелекту» (Н. Холл) було встановлено, що більшість респондентів (70%) характеризуються низьким рівнем емоційного інтелекту, 26,7% респондентам притаманний середній рівень, а 3,3% опитаних схильні до прояву високого рівня емоційного інтелекту.

- Шкала самооцінки Розенберга виявила у 53,3% опитаних високий рівень самооцінки, у 26,7% учасників середній рівень самооцінки та у 20% респондентів виявлений низький рівень.

Також, було використано методи математичної статистики: кореляційний аналіз Ч. Пірсона та однофакторний дисперсійний аналіз. Проведення кореляційного аналізу загальних показників конфліктності, емоційного інтелекту та самооцінки дало змогу зробити висновок про те, що статистично значущих зв'язків немає.

Дослідження однофакторного дисперсійного аналізу щодо виявлення впливу самооцінки на параметри конфліктності та емоційного інтелекту не підтвердило очікуваних результатів, тим самим не виявив статистично значущого впливу. Під час проведення ретельнішого дослідження, був виявлений статистично значущий вплив між рівнем емоційного інтелекту та показником запальності.

В третьому розділі нашої роботи була сформована програма профілактики булінгу в підлітковому віці. Зважаючи на проблему булінгу в сучасному світі, розробка даної програми є доцільною. Програма спрямована розповсюдження ненасильницького виду поведінки, ознайомлення учасників з проблемою булінгу та його проявами і наслідками. Програма складається з 5-ти занять:

- Психопрофілактичне заняття № 1 «Що таке булінг?»
- Психопрофілактичне заняття № 2 «Конфлікти»
- Психопрофілактичне заняття № 3 «Стереотипи»
- Психопрофілактичне заняття № 4 «Прояви жорстокості»
- Психопрофілактичне заняття № 5 «Вивільнення емоцій»

Отже, після проведення нами емпіричного дослідження та обробки результатів гіпотеза нашого дослідження підтвердилась частково. Адже був виявлений взаємозв'язок тільки між емоційним інтелектом та одним з компонентів конфліктності – запальність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Апішева А. Ш. Проблема конфліктних стосунків сучасних підлітків та юнаків з батьками. *Вісник НТУУ«КПІ»*. Філософія. Психологія. Педагогіка : зб. наук. пр. 2012. № 2 (35). С. 117-125.
2. Багрій Я. Т. *Психоаналіз* : навч. посіб. Київ: ДП Видавничий дім «Персонал», 2016. 138 с. Бібліогр. : с. 135–137.
3. Барліт А. Ю. Форми і методи подолання (мінімізації) соціально-педагогічної та психологічної проблеми булінгу в освітньому середовищі. *Горизонти освіти*. 2012. № 2. С. 44-46.
4. Берлач А. І. *Конфліктологія* : навч. посібник. / Кондрюкова В. В., Криволапчук В. О., Поліщук О.Г. ОДУВС. 2-ге вид. допов. Одеса, 2010. 162 с.
5. Близнюкова О. М. Психологічний аналіз чинників кризи підліткового віку. *Проблеми сучасної психології* : зб. наук. пр. Кам'янець-Подільського нац. ун-т ім. І. Огієнка. Кам'янець-Подільський : Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України. Випуск 8. Кам'янець-Подільський : «Аксіома», 2010. С. 66 – 75.
6. Богдан В. М. Проблема шкільного булінгу серед підлітків. Актуальні проблеми психології в закладах освіти : зб. наук. пр. Випуск 9. Кривий Ріг, 2019. URL: <https://doi.org/10.31812/psychology.v9i0.3742>
7. Бойко І. І. Соціально-психологічна адаптація підлітка до нових умов навчання. Дисертація. Київ, 2002.
8. Бойчук П. М., Козігора М. А., Романюк А. М. (2021). Булінг як соціально-психологічне явище у сучасному освітньому просторі. *АКАДЕМІЧНІ СТУДІЇ. СЕРІЯ «ПЕДАГОГІКА»*, 2 (3). 2021. С. 10 - 16. URL: <https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2021.3.2.2>
9. Боришевський М. Й. Розвиток саморегуляції поведінки школярів: дис. докт. психол. наук : 19.00.07. Київський ун-т М. Драгоманова. Київ, 1992.

10. Булах І. С., Хомич Г. О., Винагородський А. М., Сабанадзе І. О. *Соціально-психологічні аспекти процесу адаптації учнів* : навч. метод. посіб. Київ: УДПУ ім. М. П. Драгоманова. Переяслав-Хмельницький ДТП ім. Г. С. Сковороди, 1997. 180 с.
11. Булінг. Ситуація в Україні : Дитячий фонд ООН UNICEF. 2016. URL: <https://www.stopbullying.com.ua/adults/statistics>
12. Скрипченко О. В., Долинська Л. В., Огороднійчук З. В. та ін. *Вікова та педагогічна психологія* : навч. посібник. Київ : Просвіта, 2001. 416 с.
13. Гончарова Н. О., Горбенко Ю. Л., Калюжна Ю. І., Лавріненко В. А., Мельничук М. М., Мирошник О. Г., Мишко Н. М., Моргун В. Ф., Перетятко Л. Г., Рева М. М., Седих К. В., Тесленко М. М., Тітов І. Г., Тітова Т. Є., Харченко А. С., Чайкіна Н. О., Яновська Т. А. *Психологія розвитку особистості у підлітковому та ранньому юнацькому віці* : навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів / за ред. К. В. Седих. Полтава : Астроя, 2018. 342 с.
14. Горошнікова І. Г. Психолого-педагогічні аспекти формування соціально-правової культури учнів загальноосвітньої школи-інтернату. *Актуальні питання сучасної науки* : XII Міжнар. наук. інтернет-конф. URL: <http://intkonf.org/goroshnikova-ig-psihologopedagogichni-aspekti-formuvannya-sotsialno-pravovoyi-kulturi-uchniv-zagalnoosvitnoyi-shkoli-internatu/>.
15. Грищенко Ю. Профілактика булінгу та кібербулінгу в учнівському середовищі. Херсон, 2020. 74 с.
16. Дараган. А. А. Психологічні чинники конфліктної поведінки у підлітків. Київ: нац. авіац. ун-т. 2022. 44 с.
17. Діагностика «емоційного інтелекту» (Н. Холл) URL: <https://www.pdau.edu.ua/content/diagnostyka-emociynogo-intelektu-n-holl>
18. Дуткевич Т. В. Дитяча психологія : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 424 с.

19. Железнякова Ю. В. Самотність у підлітковому віці як соціально-психологічна проблема. Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Педагогіка в психологія». Вип. 19. Дніпропетровськ. 2013.
20. Заброцький М. М. Основи вікової психології : посіб. Тернопіль : Навчальна книга. Богдан, 2004. С. 112.
21. Закон України від 06.06.2024 року № 3792-IX «Про внесення змін до деяких законів України щодо запобігання насильству та унеможливлення жорстокого поводження з дітьми». Відомості Верховної Ради (ВВР). 2024. № 40 ст. 253. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-20#Text>
22. Ільїна Ю. Ю., Світлична Н. О., Панченко Д. Д. Форми прояву міжособистісних конфліктів особистості з різним локусом контролю в певні вікові періоди. 2021. № 1. С. 71 – 76. URL: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/handle/123456789/13707>
23. Коминко С. Б., Кучер Г. В. Кращі методи психодіагностики: навч. посіб. Тернопіль : Карт-бланш, 2005. 406 с.
24. Кондратенко Л. Розумові здібності дитини (Диференційно-діагностичний довідник психолога школи I ступеня) Л. Кондратенко. Київ : Главник, 2004. 112 с. (Сер. : Психологічний інструментарій).
25. Конфлікти та їх вирішення. URL: <https://naurok.com.ua/konflikti-ta-h-virishennya-285329.html>
26. Кочемировська О. О. Ювенальна юридична психологія: навч. посіб. Кочемировська О. О., Гришко А. А. Х. : ХАІ, 2010. Ч.1: Дитина в конфлікті із законом. 2010. С. 36.
27. Кулешова О. В., Міхеєва Л. В. Булінг в освітньому середовищі : Аналіз, шляхи подолання. Науковий вісник ХДУ. Серія Психологічні науки. 2019. № 1. С. 154 - 158.

28. Куниця Т. Ю. Проблема конфліктів у шкільному колективі. Зб. наук. пр. за результатами методологічного семінару НАПН України «Нові тенденції і явища у дитячому і молодіжному середовищі в Україні: цивілізаційний, культурологічний, інформаційний виміри». Київ : ТОВ "Видавниче підприємство "Едельвейс", С. 114 - 120.
29. Ложкін Г. В., Пов'якель Н. І. Психологія конфлікту: теорія і сучасна практика : навч. посіб. Київ : ВД «Професіонал», 2006. 416 с.
30. Лушпай Л. І. Шкільний булінг як різновид суспільної агресії [Електронний ресурс] Лушпай Л. І. Наук. зап. [Нац. ун-ту «Острозька академія»]. Сер. : Філологічна. 2013. Вип. 33. С. 85. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nznuoaf_2013_33_28.pdf.
31. Методичні рекомендації для професорсько-викладацького складу щодо подолання та протидії виникнення булінгу в освітньому середовищі / уклад. : Нікітенко Г. О. : соціально-психологічна служба Херсонського державного університету. 2020. С. 22 URL: <http://www.kspu.edu/PublisherReader.aspx?newsId=11837>
32. Мороз О. Г. Професійна адаптація молодого вчителя : Навчальний посібник. Київ : КДГП ім. О. М. Горького, 1980. 94 с.
33. Одінцова А. М. Психологічні особливості конфліктної особистості. Соціокультурні та психологічні вектори становлення особистості : колективна монографія. Херсон : Вид-во ФОП Вишемирський В. С., 2018. С. 230–252.
34. Ожйова О. М. Булінг. Шкільний булінг: поняття та основні форми. Вчені записки Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія» / Редкол.: Астахова В. І. (головн. ред. та ін.) Харків, НУА. 2009. С.158-163

35. Поліщук В. М. Вікова та педагогічна психологія (програмні основи, змістові модулі, інформаційне забезпечення) : навч.-метод. посіб. / В. М. Поліщук. Суми : ВТД «Університетська книга», 2007. – 330 с.
36. Помазова О. В. Самотність як психологічний феномен. Помазова О. В. Наукові записки. Серія “Психологія і педагогіка” / О. В. Помазова. Донецьк, 2013. С. 206–214.
37. Превенція агресивності та насилля в освітньому середовищі : [методичні рекомендації] / [Дроздов О. Ю., Живолуп Л. В., Ніжинська О. В., Сухенко Я. В.,] ; за ред. Сухенко Я. В. Полтава : ПОІППО, 2011. 80 с.
38. Програма «Демократична школа: освіта для демократичної стійкості». URL: <https://www.schools-for-democracy.org/onlain-resursy/toolbox/rujnyyuchi-stereotipi>
39. Профілактика булінгу серед підлітків в закладах загальної середньої освіти. Стаття. URL: <https://naurok.com.ua/stattya-profilaktika-bulingu-sered-pidlitkiv-v-zakladah-zagalno-seredno-osviti-111217.html>
40. Психологія суїциду : посібник / за ред. В. П. Москальця. Київ : Академвидав, 2004. 288 с. (Сер. : Альма-матер).
41. Рибалка В. О. Психологічна профілактика суїцидальних тенденцій проблемної особистості / В. О. Рибалка. Київ . : Шк. світ, 2009. 128 с. (Сер. : Бібліотека «Шкільного світу»).
42. Розов В. 1. Психологічний аналіз адаптивності в екстремальних умовах. Автореф. дис. канд.псих. наук / Ін-т психології. Київ. 1993. 20с.
43. Серода К. О. Соціально-психологічні чинники виникнення міжособистісних конфліктів у ранньому юнацькому віці : бакалавр. диплом. робота : 053, Психологія / Серода Катерина Олексіївна ; наук. керівник Ковалькова Т. О. ; КНЕУ ім. В. Гетьмана, Ф-т упр. персоналу, соціології та психології, Каф. педагогіки та психології. Київ, 2023. 68 с.

44. Скібіцька Л. І. Конфліктологія : навчальний посібник для студентів навчальних закладів. Київ : Центр учбової літератури, 2007. 384 с.
45. Соціометрія та соціологічні дослідження з елементами точних наук. URL: <https://osvita.ua/vnz/reports/sociology/12299/>
46. Співак В. А. Ділові комунікації. Теорія і практика : підручник для академічного бакалаврату. 2017.
47. Столярєнко О. Б. Психологія особистості : навч. посіб. Київ. Центр учбової літератури, 2012. 280 с.
48. Токарева Н. М. Сучасний підліток у системі психолого-педагогічного супроводу : монографія / Токарева Н. М., Шамне А. В., Макаренко Н. М. Кривий Ріг, 2014. 312 с.
49. Турбан В. В. Самотність особистості як соціально-психологічна проблема / В. В. Турбан // Усамітнення та самотність в житті особистості: збірник тез за матеріалами наукового круглого столу on-line. Київ, 2020. С. 89 - 93.
50. Українська психологічна термінологія : словник-довідник / за ред. М.-Л. А. Чепи. Київ. ДП «Інформ.аналіт. агентство», 2010.
51. Український інститут дослідження екстремізму. Дослідження «Стоп шкільний терор. Профілактика та протидія булінгу»: URL: <http://uire.org.ua/wpcontent/uploads/2017/11/Doslidzhennya-buling.pdf>
52. Чугай А. В. Переживання стану самотності у студентів з різним рівнем комунікативних та організаторських здібностей. : Кваліфікаційна робота. Суми, 2020.
53. Шкала Самооцінки Розенберга. URL: <https://lurialab.com/ua/tests/RSES>
54. Як попередити і розв'язати конфлікт. URL: <https://naurok.com.ua/trening-yak-poperediti-i-rozv-yazati-konflikt-279338.html>

55. Яновська Т. А. Взаємозв'язок прояву психологічного конфлікту з емоційною сферою підлітків / Яновська Т. А. // Young Scientist 2015. № 2 (17). С. 235 - 238
56. Eron, L., Huesmann, R. The cross-national approach to research on aggression: measures and procedures. Developmental Psychology. 1984. Vol. 20.
57. Huesmann, L. R., & Eron, L. D. Childhood aggression and adult criminality. In J. McCord (Ed.), Advances in Criminological Theory : Crime facts, fictions and theory New Brunswick, N.J. : Transaction Publishers. 1992. (C. 137 - 156).
58. Olweus, D. Stability of aggressive reaction patterns in males : A review. Psychological Bulletin. 1979. 86. 852–875.

ДОДАТКИ

Додаток А

Методика «Особистісна агресивність і конфліктність» (Є. П. Ільїн, П. А. Ковальов);

Інструкція: Вам пропонується ряд тверджень. При згоді з твердженням поставте біля нього знак «+» («Так»), при незгоді - знак «-» («Ні»).

1. Я легко дратуюсь, але швидко заспокоююсь.
2. У суперечках я завжди намагаюся захопити ініціативу.
3. Мені частіше всього не віддають належне за мої справи.
4. Якщо мене не попросять по-доброму, я не поступлюся.
5. Я намагаюся робити все, щоб уникнути напруженості у стосунках.
6. Якщо стосовно мене чинять несправедливо, то я про себе накликаю кривднику всякі нещастя.
7. Я часто злюся, коли мені заперечують.
8. Я думаю, що за моєю спиною про мене говорять погано.
9. Я набагато дратівливіший(-а), ніж здається.
10. Думка, що напад - найкращий захист, правильна.
11. Обставини майже завжди сприятливіші складаються для інших, ніж для мене.
12. Якщо мені не подобається встановлене правило, я намагаюся його не виконувати.
13. Я намагаюся знайти таке вирішення спірного питання, яке б задовольнило всіх.
14. Я вважаю, що добро ефективніше за помсту.
15. Кожна людина має право на свою думку.
16. Я вірю у чесність намірів більшості людей.
17. Мене охоплює лють, коли з мене глузують.
18. У суперечці я часто перебиваю співрозмовника, нав'язуючи йому мою думку.
19. Я часто ображаюся на зауваження інших, навіть якщо розумію, що вони справедливі.
20. Якщо хтось корчить із себе важливу персону, я завжди вчиняю йому всупереч.
21. Я пропоную, як правило, середню позицію.
22. Я вважаю, що гасло із мультфільму «Зуб за зуб, хвіст за хвіст» справедливе.
23. Якщо я все обдумав, то я не потребую порад інших.
24. З людьми, які зі мною люб'язніші, ніж я міг очікувати, я тримаюся насторожено.
25. Якщо хтось виводить мене з себе, я не звертаю на це уваги.
26. Я вважаю нетактовним не давати висловитися у суперечці іншій стороні.
27. Мене ображає відсутність уваги з боку оточуючих.
28. Я не люблю піддаватися в грі навіть із дітьми.
29. У суперечці я намагаюся знайти те, що влаштує обидві сторони.
30. Я поважаю людей, які не пам'ятають зла.
31. Твердження: «Розум – добре, а два – краще» – справедливо.
32. Твердження: "Не обдуриш - не проживеш" теж справедливо.
33. У мене ніколи не буває спалахів гніву.
34. Я можу уважно і до кінця вислухати аргументи того, хто сперечається зі мною.
35. Я завжди ображаюся, якщо серед нагороджених за справу, в якій я брав участь, немає мене.
36. Якщо в черзі хтось намагається довести, що він стоїть поперед мене, я йому не поступаюся.
37. Я намагаюся уникати загострення стосунків.
38. Часто я уявляю покарання, які могли б обрушитись на моїх кривдників.
39. Я не вважаю, що я дурніший за інших, тому їхня думка мені не указ.

40. Я засуджую недовірливих людей.
41. Я завжди спокійно реагую на критику, навіть якщо вона здається мені несправедливою.
42. Я завжди переконливо відстоюю свою правоту.
43. Я не ображаюся на жарти друзів, навіть якщо вони злі.
44. Іноді я надаю можливість іншим взяти на себе відповідальність за вирішення важливого для всіх питання.
45. Я намагаюся переконати іншого дійти компромісу.
46. Я вірю, що за зло можна відплатити добром, і дію відповідно до цього.
47. Я часто звертаюся до колег, щоб дізнатися про їхню думку.
48. Якщо мене хвалять, це означає, що цим людям від мене щось потрібно.
49. У конфліктній ситуації я добре володію собою.
50. Мої близькі часто ображаються на мене за те, що в розмові з ними я рота їм не даю розкрити.
51. Мене не чіпає, якщо під час похвали за спільну роботу не згадується моє ім'я.
52. Ведучи переговори зі старшим за посадою, я намагаюся йому не заперечувати.
53. У вирішенні будь-якої проблеми я віддаю перевагу золотій середині.
54. У мене негативне ставлення до мстивих людей.
55. Я не думаю, що керівник повинен зважати на думку підлеглих, адже відповідати за все йому.
56. Я часто боюся підступу з боку інших людей.
57. Мене не обурює, коли люди штовхають мене на вулиці чи у транспорті.
58. Коли я розмовляю з кимось, мене так і підмиває швидше викласти свою думку.
59. Іноді я відчуваю, що життя чинить зі мною несправедливо.
60. Я завжди намагаюся вийти з вагона раніше за інших.
61. Навряд чи можна знайти таке рішення, яке б усіх задовольнило.
62. Жодна образа не повинна залишатися безкарною.
63. Я не люблю, коли інші лізуть до мене з порадами.
64. Я підозрюю, що багато хто підтримує зі мною знайомство з корисливості.
65. Я не вмію стримуватись, коли мені незаслужено дорікають.
66. Під час гри в шахи чи настільний теніс я більше люблю атакувати, ніж захищатись.
67. У мене викликають жаль надмірно образливі люди.
68. Для мене не має великого значення, чия точка зору у суперечці виявиться правильною – моя чи чужа.
69. Компроміс не завжди є найкращим вирішенням суперечки.
70. Я не заспокоююсь доти, доки не помщу кривднику.
71. Я вважаю, що краще порадитись з іншими, ніж приймати рішення одному.
72. Я сумніваюся у щирості слів більшості людей.
73. Зазвичай мене важко вивести із себе.
74. Якщо бачу недоліки в інших, я не соромлюся їх критикувати.
75. Я не бачу нічого образливого в тому, що мені говорять про мої недоліки.
76. Якби я був на базарі продавцем, я не став поступатися в ціні за свій товар.
77. Піти на компроміс – значить показати свою слабкість.
78. Чи справедлива думка, що якщо тебе вдарили по одній щоці, то треба підставити й іншу?
79. Я не почуваюся ущемленим, якщо думка іншого виявляється більш правильною.
80. Я ніколи не підозрюю людей у нечесності.

Методика «Діагностика емоційного інтелекту» (Н. Холл)

Кожне твердження оцінюється за шкалою від 1 до 6. А саме: 1. Повністю не згоден; 2. Здебільшого не згоден; 3. Частково не згоден; 4. Частково згоден; 5. Здебільшого згоден; 6. Повністю згоден;

Перелік тверджень:

1. Як негативні, так і позитивні емоції служать для мене джерелом знання про те, як чинити в житті.
2. Негативні емоції допомагають мені зрозуміти, що я маю змінити в моєму житті.
3. Я спокійний, коли відчуваю тиск збоку.
4. Я здатний спостерігати зміну своїх почуттів.
5. Коли потрібно, я можу бути спокійним і зосередженим, щоб діяти відповідно до запитів життя.
6. Коли необхідно, я можу викликати у себе широкий спектр позитивних емоцій, такі як веселощі, радість, внутрішній підйом і гумор.
7. Я стежу за тим, як я відчуваюся.
8. Після того як щось засмутило мене, я можу легко впоратись зі своїми почуттями.
9. Я здатний вислуховувати проблеми інших людей.
10. Я не зациклююсь на негативних емоціях.
11. Я чутливий до емоційних потреб інших.

12. Я можу діяти заспокійливо на інших людей.
13. Я можу змусити себе знову і знову долати перешкоди.
14. Я намагаюсь підходити творчо до життєвих проблем.
15. Я адекватно реагую на настрої, спонукання та бажання інших людей.
16. Я можу легко входити в стан спокою, готовності та зосередженості.
17. Коли дозволяє час, я звертаюсь до своїх негативних почуттів та розбираюся, у чому проблема.
18. Я здатний швидко заспокоїтись після несподіваного засмучення.
19. Розуміння моїх істинних почуттів є важливим для підтримки «хорошої форми».
20. Я добре розумію емоції інших людей, навіть якщо вони не виражені відкрито.
21. Я добре можу розпізнавати емоції за виразом обличчя.
22. Я можу легко відкинути негативні почуття, коли необхідно діяти.
23. Я добре розпізнаю знаки в спілкуванні, які вказують на те, чого інші потребують.
24. Люди вважають мене добрим знавцем переживань інших людей.
25. Люди, які усвідомлюють свої справжні почуття, краще керують своїм життям.
26. Я здатний покращити настрій інших людей.
27. Зі мною можна порадитися з питань відносин між людьми.
28. Я добре налаштовуюсь на емоції інших людей.

29. Я допомагаю іншим використовувати їх спонукання для досягнення особистих цілей.

30. Я можу легко відключитися від переживання неприємностей.

Обробка й інтерпретація результатів.

Ключ

Шкала «Емоційна обізнаність» - пункти 1, 2, 4, 17, 19, 25.

Шкала «Керувати своїми емоціями» - пункти 3, 7, 8, 10, 18, 30.

Шкала «Самомотивація» - пункти 5, 6, 13, 14, 16, 22.

Шкала «Емпатія» - пункти 9, 11, 20, 21, 23, 28.

Шкала «Розпізнавання емоцій інших людей» - пункти 12, 15, 24, 26, 27, 29.

Рівні парціального емоційного інтелекту відповідно до знаків результатів:

14 і більш - високий; 8-13 - середній; 7 і менш - низький.

Інтеграційний рівень емоційного інтелекту з урахуванням домінуючого знаку визначається наступними кількісними показниками: 70 і більш - високий; 40-69 - середній; 39 і менше – низький.

Шкала самооцінки Розенберга

1. Загалом я собою задоволений.

• Цілком згоден; • Швидше згоден; • Швидше не згоден; • Цілком не згоден;

2. Часом мені здається, що я не зовсім добрий.

• Цілком згоден; • Швидше згоден; • Швидше не згоден; • Цілком не згоден;

3. Я відчуваю, що маю ряд хороших якостей.

• Цілком згоден; • Швидше згоден; • Швидше не згоден; • Цілком не згоден;

4. Багато речей я здатний робити не гірше більшості інших людей.

• Цілком згоден; • Швидше згоден; • Швидше не згоден; • Цілком не згоден;

5. Мені здається, що мені нема чим пишатися.

• Цілком згоден; • Швидше згоден; • Швидше не згоден; • Цілком не згоден;

6. Часом я справді відчуваю себе непотрібним.

• Цілком згоден; • Швидше згоден; • Швидше не згоден; • Цілком не згоден;

7. Я відчуваю себе гідною людиною.

• Цілком згоден; • Швидше згоден; • Швидше не згоден; • Цілком не згоден;

8. Я хотів би більше поважати себе.

• Цілком згоден; • Швидше згоден; • Швидше не згоден; • Цілком не згоден;

9. Загалом, я схильний вважати себе невдахою.

• Цілком згоден; • Швидше згоден; • Швидше не згоден; • Цілком не згоден;

10. Я ставлюся до себе позитивно.

• Цілком згоден; • Швидше згоден; • Швидше не згоден; • Цілком не згоден;

Описова статистика показників конфліктності, емоційного інтелекту та самооцінки, залежно від рівня емоційного інтелекту

Описова статистика									
		N	Среднее значение	Среднеквадратичная Отклонения	Среднеквадратичная ошибка	95% доверительный интервал для среднего значения		Минимум	Максимум
						Нижняя граница	Верхняя граница		
Конфліктність	низький рівень EI	10	5,55	2,432	0,769	3,81	7,29	3	10
	середній рівень EI	13	5,85	2,664	0,739	4,24	7,46	1	10
	високий рівень EI	7	4,36	1,701	0,643	2,78	5,93	3	7
	Всього	30	5,4	2,394	0,437	4,51	6,29	1	10
Емоційний інтелект (EI)	низький рівень EI	10	2,7	1,16	0,367	1,87	3,53	1	4
	середній рівень EI	13	5,85	0,826	0,229	5,35	6,35	5	7
	високий рівень EI	7	8,86	0,9	0,34	8,03	9,69	8	10
	Всього	30	5,5	2,519	0,46	4,56	6,44	1	10
Самооцінка	низький рівень EI	10	5,5	1,509	0,477	4,42	6,58	4	8
	середній рівень EI	13	4,58	2,691	0,746	2,95	6,2	1	10
	високий рівень EI	7	7,29	2,752	1,04	4,74	9,83	2	10
	Всього	30	5,52	2,534	0,463	4,57	6,46	1	10

Результати кореляційного аналізу між шкалами конфліктності, емоційного інтелекту та самооцінки

Корреляції											
		Запальність	Образливість	Компромісність	Підозрілість	Емоційна обізнаність	Управління своїми емоціями	Самотність	Емпатія	Розпізнавання емоцій інших людей	Самооцінка
Запальність	Корреляція Пирсона	1	,556*	0,003	,385*	-0,108	-,595**	-0,346	-0,028	-0,24	-0,155
	Знач. (двухстороння)		0,001	0,986	0,036	0,568	0,001	0,061	0,882	0,201	0,413
	N	30	30	30	30	30	30	30	30	30	30
Образливість	Корреляція Пирсона	,556**	1	-0,001	,526**	-0,167	-0,163	-0,089	-0,058	-0,049	0,111
	Знач. (двухстороння)	0,001		0,994	0,003	0,378	0,388	0,64	0,761	0,799	0,559
	N	30	30	30	30	30	30	30	30	30	30
Компромісність	Корреляція Пирсона	0,003	0,001	1	0,101	0,277	-0,082	0,147	0,212	0,212	-0,074
	Знач. (двухстороння)	0,986	0,994		0,597	0,138	0,665	0,439	0,26	0,26	0,699
	N	30	30	30	30	30	30	30	30	30	30
Підозрілість	Корреляція Пирсона	,385*	,526*	0,101	1	0,02	-0,183	0,062	0,082	-0,131	-0,305
	Знач. (двухстороння)	0,036	0,003	0,597		0,919	0,333	0,746	0,665	0,489	0,101

**Результати описової статистики про вплив самооцінки на параметри
конфліктності та емоційного інтелекту**

Описательн ые статистики									
		N	Средне е значен ие	Среднеквадратич ная Отклонения	Среднеквадратич ная ошибка	95% доверительн ый интервал для среднего значения		Миниму м	Максиму м
						Верхн я границ а			
Запальність	низький рівень самооцін ки	1 0	5,8	2,974	0,94	3,67	7,93	1	10
	середній рівень самооцін ки	1 3	5,38	2,459	0,682	3,9	6,87	1	10
	високий рівень самооцін ки	7	4,57	2,507	0,948	2,25	6,89	1	7
	Всього	3 0	5,33	2,601	0,475	4,36	6,3	1	10
Образливіс ть	низький рівень самооцін ки	1 0	4,95	3,4355	1,0864	2,492	7,408	1	10
	середній рівень самооцін ки	1 3	5,769	2,1565	0,5981	4,466	7,072	2	10

	високий рівень самооцінки	7	5,786	1,41	0,5329	4,482	7,09	4	8
	Всього	30	5,5	2,481	0,453	4,574	6,426	1	10
Компромісність	низький рівень самооцінки	10	5,65	2,4387	0,7712	3,905	7,395	1	8
	середній рівень самооцінки	13	5,231	2,5382	0,704	3,697	6,765	1	10
	високий рівень самооцінки	7	5,429	2,4054	0,9091	3,204	7,653	2	10
	Всього	30	5,417	2,3964	0,4375	4,522	6,312	1	10
Підозрілість	низький рівень самооцінки	10	6	2,415	0,764	4,27	7,73	3	9
	середній рівень самооцінки	13	5,31	1,82	0,505	4,21	6,41	3	9
	високий рівень самооцінки	7	4,43	1,592	0,602	2,96	5,9	3	7
	Всього	30	5,33	2,014	0,368	4,58	6,09	3	9
Емоц.обізнаність	низький рівень самооцінки	10	4,95	2,4318	0,769	3,21	6,69	2	9
	середній рівень самооцінки	13	5,577	2,6287	0,7291	3,988	7,165	2	10
	високий рівень самооцінки	7	6,143	2,1157	0,7997	4,186	8,1	3	10
	Всього	30	5,5	2,414	0,4407	4,599	6,401	2	10
Управл.своїми	низький рівень	10	4,9	2,196	0,694	3,33	6,47	3	9

емоц.	самооцінки								

	середній рівень самооцінки	1 3	5,38	2,391	0,663	3,94	6,83	3	10
	високий рівень самооцінки	7	6,5	2,141	0,809	4,52	8,48	3	9
	Всього	3 0	5,48	2,276	0,416	4,63	6,33	3	10
Самомотивація	низький рівень самооцінки	1 0	4,5	2,0683	0,654	3,02	5,98	1	7
	середній рівень самооцінки	1 3	6	2,273	0,6304	4,626	7,374	3	10
	високий рівень самооцінки	7	6,5	2,7234	1,0293	3,981	9,019	3	10
	Всього	3 0	5,617	2,3842	0,4353	4,726	6,507	1	10
Емпатія	низький рівень самооцінки	1 0	5,45	2,823	0,893	3,43	7,47	2	10
	середній рівень самооцінки	1 3	5,15	2,495	0,692	3,65	6,66	2	10
	високий рівень самооцінки	7	5,79	1,318	0,498	4,57	7,01	4	8
	Всього	3 0	5,4	2,339	0,427	4,53	6,27	2	10
Розпізнав.емоц.ін ших людей	низький рівень самооцінки	1 0	4,8	2,044	0,6464	3,338	6,262	1	7
	середній рівень самооцінки	1 3	5,154	2,8605	0,7934	3,425	6,882	1	10

	високий рівень самооцінки	7	6,571	1,9242	0,7273	4,792	8,351	4	10
	Всього	30	5,367	2,4351	0,4446	4,457	6,276	1	10

Таблиця Д2

**Результати однофакторного дисперсійного аналізу про вплив самооцінки
на параметри конфліктності та емоційного інтелект**

ANOVA						
		Сумма квадратов	ст.св.	Средний квадрат	F	Знач.
Запальність	Между группами	6,275	2	3,138	0,446	0,645
	Внутри групп	189,891	27	7,033		
	Всего	196,167	29			
Образливість	Между группами	4,539	2	2,269	0,352	0,706
	Внутри групп	173,961	27	6,443		
	Всего	178,5	29			
Компромісність	Между группами	0,995	2	0,497	0,081	0,922
	Внутри групп	165,547	27	6,131		
	Всего	166,542	29			
Підозрілість	Между группами	10,183	2	5,092	1,279	0,295
	Внутри групп	107,484	27	3,981		
	Всего	117,667	29			
Емоц.обізнаність	Между группами	5,995	2	2,997	0,496	0,614
	Внутри групп	163,005	27	6,037		
	Всего	169	29			
Управл.своїми емоц.	Между группами	10,765	2	5,382	1,042	0,367
	Внутри групп	139,477	27	5,166		
	Всего	150,242	29			
Самомотивація	Между группами	19,842	2	9,921	1,847	0,177

	Внутри групп	145	27	5,37		
	Всего	164,842	29			
Емпатія	Между группами	1,854	2	0,927	0,16	0,853
	Внутри групп	156,846	27	5,809		
	Всего	158,7	29			
Розпізнав.емоц.інших людей	Между группами	13,96	2	6,98	1,193	0,319

Розпізнавання емоц. інших людей	Внутри групп	158,007	27	5,852		
	Всего	171,967	29			

Таблиця ДЗ

Результати описової статистики про вплив емоційного інтелекту на показник запальності

Описатель ные статистик и									
		N	Средн ее значен ие	Среднеквадрат ичная Отклонения	Среднеквадрат ичная ошибка	95% доверитель ный интервал для среднего значения		Миним ум	Макси мум
						Верх няя граница			
Запальніс ть	низьк ий рівень EI	1 0	6,25	1,933	0,611	4,87	7,63	4	10
	серед ній рівень	1 3	5,73	2,728	0,757	4,08	7,38	1	10

	ЕІ								
	високий рівень ЕІ	7	3,29	2,36	0,892	1,1	5,47	1	6
	Всього	30	5,33	2,601	0,475	4,36	6,3	1	10

Описательные статистики									
		N	Среднее значение	Среднеквадратичная Отклонения	Среднеквадратичная ошибка	95% доверительный интервал для среднего значения		Минимум	Максимум
						Верхняя граница Нижняя граница			
Образливість	низький рівень ЕІ	10	6,2	2,7406	0,8667	4,239	8,161	2	10
	середній рівень ЕІ	13	5,308	2,825	0,7835	3,601	7,015	1	10
	високий рівень ЕІ	7	4,857	1,069	0,4041	3,868	5,846	4	6
	Всього	30	5,5	2,481	0,453	4,574	6,426	1	10
Компромісність	низький рівень ЕІ	10	4,6	2,3428	0,7409	2,924	6,276	1	8
	середній рівень	13	5,846	2,3575	0,6538	4,422	7,271	1	10

	EI								
	високий рівень EI	7	5,786	2,5958	0,9811	3,385	8,186	2	10

Описательные статистики									
		N	Среднее значение	Среднеквадратичная Отклонения	Среднеквадратичная ошибка	95% доверительный интервал для среднего значения		Минимум	Максимум
						Верхняя граница			
						Нижняя граница			
Підозрілість	низкий рівень EI	10	5,25	2,202	0,696	3,68	6,82	3	9
	середній рівень EI	13	5,5	1,979	0,549	4,3	6,7	3	9
	високий рівень EI	7	5,14	2,096	0,792	3,2	7,08	3	9
	Всего	30	5,33	2,014	0,368	4,58	6,09	3	9
Емоц.обізнаність	низкий рівень EI	10	3,6	1,9692	0,6227	2,191	5,009	2	8
	середній рівень EI	13	5,769	1,8213	0,5052	4,669	6,87	2	9
	високий рівень EI	7	7,714	1,9548	0,7389	5,906	9,522	5	10

	рівень EI								
	Всього	30	5,5	2,414	0,4407	4,599	6,401	2	10

Описательные статистики									
		N	Среднее значение	Среднеквадратичная Отклонения	Среднеквадратичная ошибка	95% доверительный интервал для среднего значения		Минимум	Максимум
						Верхняя граница	Нижняя граница		
Управл.своїм и емоц.	низький рівень EI	10	4,8	1,619	0,512	3,64	5,96	3	7
	середній рівень EI	13	4,54	1,984	0,55	3,34	5,74	3	9
	високий рівень EI	7	8,21	1,35	0,51	6,97	9,46	7	10
	Всього	30	5,48	2,276	0,416	4,63	6,33	3	10
Самомотивація	низький рівень EI	10	3,65	1,7167	0,5429	2,422	4,878	1	6,5
	середній рівень EI	13	5,846	2,0247	0,5615	4,623	7,07	3	10
	високий рівень EI	7	8	1,291	0,488	6,806	9,194	6	10

	EI								
	Всего	30	5,617	2,3842	0,4353	4,726	6,507	1	10

Описательные статистики									
		N	Среднее значение	Среднеквадратичная Отклонения	Среднеквадратичная ошибка	95% доверительный интервал для среднего значения		Минимум	Максимум
						Нижняя граница	Верхняя граница		
Емпатія	низький рівень EI	10	2,9	1,075	0,34	2,13	3,67	2	5
	середній рівень EI	13	6,35	1,749	0,485	5,29	7,4	4	10
	високий рівень EI	7	7,21	1,551	0,586	5,78	8,65	6	10
	Всего	30	5,4	2,339	0,427	4,53	6,27	2	10
Розпізнав.емоц.інших людей	низький рівень EI	10	3,1	1,7288	0,5467	1,863	4,337	1	6
	середній рівень EI	13	6,269	1,6023	0,4444	5,301	7,237	3	9
	високий рівень EI	7	6,929	2,4226	0,9157	4,688	9,169	4	10
	Всего	30	5,367	2,4351	0,4446	4,457	6,276	1	10

Таблиця Д4

Результати однофакторного дисперсійного аналізу про вплив емоційного інтелекту на показник запальності

ANOVA						
		Сумма квадратов	ст.св.	Средний квадрат	F	Знач.
Запальність	Між групами	39,805	2	19,903	3,437	0,047
	Внутрі груп	156,361	27	5,791		

	Всього	196,167	29			
Образливість	Між групами	8,274	2	4,137	0,656	0,527
	Внутрі груп	170,226	27	6,305		

	Всього	178,5	29			
Компромісність	Між групами	10,021	2	5,01	0,864	0,433
	Внутрі груп	156,521	27	5,797		
	Всього	166,542	29			
Підозрілість	Між групами	0,685	2	0,342	0,079	0,924
	Внутрі груп	116,982	27	4,333		
	Всього	117,667	29			
Емоц.обізнаність	Між групами	71,364	2	35,682	9,867	0,001
	Внутрі груп	97,636	27	3,616		
	Всього	169	29			
Управл. своїм і емоц.	Між групами	68,482	2	34,241	11,308	0
	Внутрі груп	81,759	27	3,028		
	Всього	150,242	29			
Самотивація	Між групами	79,124	2	39,562	12,462	0
	Внутрі груп	85,717	27	3,175		
	Всього	164,842	29			
Емпатія	Між групами	97,179	2	48,59	21,325	0
	Внутрі груп	61,521	27	2,279		
	Всього	158,7	29			
Розпізнав. емоц. інших людей	Між групами	79,045	2	39,522	11,484	0
	Внутрі груп	92,922	27	3,442		
	Всього	171,967	29			